

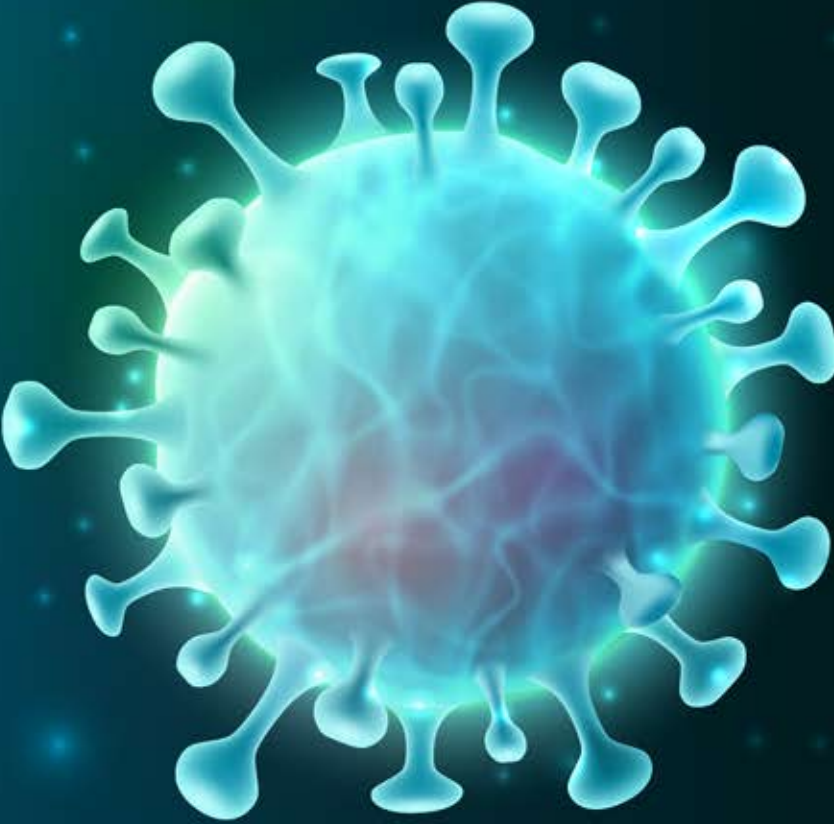
Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi

TESAM ANALİZ

COVID-19'UN TÜRK HUKUK SİSTEMİNE ETKİSİ

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Volkan ASLAN
Barış EŞMELİ



COVID-19'UN TÜRÖK HUKUK SİSTEMİNE ETKİSİ

TESAM

Genç Hukuk Analiz - 1

© TESAM (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi), 2020
1. Baskı, Ekim 2020

Her hakkı saklıdır. Bu çalışmanın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre **TESAM** (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi)'in önceden iznini almaksızın elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir sistemle basılamaz, çoğaltılamaz ve bilgisayar ortamında tutulamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu çalışmada yer alan tüm yazıların etik, dil, bilim ve hukuki açıdan sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN: 978-605-82651-6-5

Sayfa Tasarımı: RMG Medya

Kapak Tasarımı: RMG Medya

Basım ve Cilt: Renkvizyon Matbaacılık

İletişim

Tel : +90 (224) 256 72 00 | Fax : +90 (224) 252 86 40
evler Mahallesi, Burçak Sokak No:6 Nilüfer/ BURSA
www.tesam.org.tr | tesamiletisim@gmail.com

TESAM Yayın İletişim

tesamyayinlari@gmail.com | tesamiletisim@gmail.com

COVID-19'UN TÜR K HUKUK SİSTEMİNE ETKİSİ

Editör

**Dr. Öğr. Üyesi Volkan ASLAN
Barış EŞMELİ**

YAZARLAR

BÖLÜM 1: COVID-19 PANDEMİSİNİN İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Zehra DEMİRBAĞ
Marmara Üniversitesi

BÖLÜM 2: COVID-19 PANDEMİSİNİN ANAYASA HUKUKUNA ETKİLERİ

Ömer KAYAALP
Marmara Üniversitesi

BÖLÜM 3: COVID-19 PANDEMİSİNİN CEZA HUKUKUNA ETKİLERİ VE İNFAZ YASASI DÜZENLEMELERİNİN BU KAPSAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Kübra ZEREN
Marmara Üniversitesi

BÖLÜM 4: COVID-19 PANDEMİSİNİN SAĞLIK HUKUKU KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Makbule Pelin SAYIR
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

BÖLÜM 5: COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇİN'İN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN SORUMLULUĞU

Ömer ÇAKTU
Marmara Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
------------	---

BÖLÜM 1: COVID-19 PANDEMİSİNİN İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Giriş	9
1. COVID-19 Sürecinin Doğrudan ve Dolaylı Olarak Etkilediği İnsan Hakları ve Özgürlükleri	10
2. COVID-19 Sürecinde Ayrımcılık ve Irkçılık Yasağı	16
3. Türk Ceza Kanunu Kapsamında İnsan Üzerinde Deney Suçu	18
Sonuç	21
Kaynakça	22

BÖLÜM 2: COVID-19 PANDEMİSİNİN ANAYASA HUKUKUNA ETKİLERİ

Giriş	25
1.Olağan Dönemlerde Tehlikeli Salgın Hastalıklar	26
2.Olağanüstü Dönemlerde Tehlikeli Salgın Hastalık.....	29
3.Sosyal Devlet İlkesinin Pandemi Karşısındaki İşlevleri ve Önemi..	34
Sonuç	36
Kaynakça.....	36

BÖLÜM 3: COVID-19 PANDEMİSİNİN CEZA HUKUKUNA ETKİLERİ VE İNFAZ YASASI DÜZENLEMELERİNİN BU KAPSAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ

1.COVID-19'un Ceza Hukukuna Etkilerinin TCK 195 ve İlgili Diğer Maddeler Kapsamında Değerlendirilmesi.....	39
2.COVID-19'un İnfaz Kanunundaki Yeni Düzenleme Açısından Değerlendirilmesi.....	45
Sonuç	47
Kaynakça.....	47

BÖLÜM 4: COVID-19 PANDEMİSİNİN SAĞLIK HUKUKU KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Giriş	51
1.COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Hakları	52
2.COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Yükümlülükleri	58
Sonuç	61
Kaynakça.....	62

BÖLÜM 5: COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇİN'İN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN SORUMLULUĞU

1. COVID-19 Salgını Sebebiyle Çin'in Uluslararası Hukuk Açısından Sorumluluğu	67
2. Çin Yönetiminin COVID-19 Salgınının Yayılmasını Tetikleyen İhmalleri ve Sorumsuzlukları	68
3. Dünya Sağlık Örgütünü'nün (DSÖ) Covid-19 Kapsamında Uluslararası Sağlık Düzenlemelerinin Değerlendirilmesi	71
4. Çin'in Sorumsuzluğu Karşısında Savunabileceği Argümanlar	76
5. Çin'e Nasıl Yaptırım Uygulanabilir?	77
Kaynakça.....	78

ÖNSÖZ

Tüm dünyada olduğu gibi mart ayından bu yana ülkemizde de hayatı alt üst eden COVID-19 salgını hukuku da etkilemektedir. Bu çerçevede 65 yaş üzeri ve 20 yaş altı olanlar ile kronik rahatsızlığı bulunanlara sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmesi; hafta sonları genel sokağa çıkma kısıtlamalarının uygulanması; şehirler arası yolculukların yasaklanması, restoranların, kafelerin, hamamların, spor salonlarının vb. belirli sürelerle kapatılması, işten çıkarılmaların yasaklanması, kısıtlamalara uymayanların idari para cezası ile cezalandırılması gibi tedbirler salgının hem günlük yaşantımızdaki hem de hukukumuzdaki yansımaları olarak görülebilir. Ancak birçok ülkenin aksine, COVID-19'un hukuk alanına etkisi ile ilgili yayınların ülkemizde oldukça az olduğu söylenebilir. Ayrıca çıkan yayınların çoğunluğunun da özel hukuk alanında olduğu, salgının kamu hukuku alanına etkilerinin çok daha sınırlı ele alındığı da görülmektedir. "COVID-19'un Türk Hukuk Sistemine Etkisi" başlıklı bu çalışmada genel eğilimden farklı olarak salgının kamu hukukuna etkileri ağırlıklı olarak incelenmiştir. Üstelik çalışmayı özgün kılan, içerisinde yer alan makalelerin çeşitli hukuk fakültelerinde okuyan lisans öğrencileri tarafından kaleme alınmış olmasıdır. Geleceğin hukukçularının güncel sorunlarla ilgili hukuki değerlendirme yapıp değerlendirmelerini yayın haline getirmeleri takdire şayan bir durumdur. Çalışma şevklerinin artarak devam edeceğinden şüphem yok, tebrik ediyorum.

"Genç Hukuk Analiz" serisiyle bu yayını mümkün kılan TESAM Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi'ne ne kadar teşekkür etsem az. Sarf ettiği emekle büyük bir alkışı hak eden Hukuk Araştırmaları Direktörü sayın Barış Eşmeli'ye de bu vesileyle teşekkür etmek istiyorum. Çalışmanın okuyuculara faydalı olması ve genç yazarları teşvik etmesi dileğiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Volkan ASLAN
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı

COVID-19 PANDEMİSİNİN İNSAN HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİ YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Zehra DEMİRBAĞ¹

Giriş

2019 yılının Aralık ayında Çin’de sebebi bilinmeyen zatürre belirtileri ortaya çıkmaya başladı. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda bu zatürre vakalarının önceden tanımlanmamış yeni tip Koronavirüs olduğu ortaya çıkmıştır. Koronavirüs aslında hayvanlarda çok rastlanan bir virüs olduğu için bu virüsün kaynağının, Çin’in Wuhan kentinde bulunan Huanan Deniz Ürünleri Pazarı olduğu düşünülmektedir. Önce hayvandan bulaşan virüsün zamanla insandan insana bulaşabileceği de anlaşılmıştır. (Arman, 2020) Virüsün bu formuna 2019 yılında ortaya çıktığı için de Koronavirüs 2019, yani COVID-19 denildi ve Dünya Sağlık Örgütü Çin’de ortaya çıkan ve birçok ülkeye yayılan COVID19’u pandemi olarak ilan etti.

COVID-19’un sebep olduğu vakaların ve ölümlerin her geçen gün artmasıyla birlikte tüm dünyada devletlerin aldıkları önlemler de artmaktadır. Koronavirüs salgını, insan hakları boyutundan da yakından takip edilmesi gereken bir husustur. İnsan hakları, insanı merkeze alan; insanlık onuruna yakışır bir yaşam öngören ve baskıya karşı insanı korumayı amaçlayan ahlaki, insani, evrensel ilkelerdir. İnsan hakları herhangi bir insan için değil, bütün insan ferdi içindir. İnsan hakları bütün insanları ahlaken eşit görür ve eşit muameleyi hak ettiğini düşünür. COVID-19 ile mücadelenin insan hakları odaklı olması

gerektiğini ifade eden komiteler şunlardır:

- 1-Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi
- 2-Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları Komitesi
- 3-Birleşmiş Milletler Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi
- 4-Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi
- 5-Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi
- 6-Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi
- 7-Birleşmiş Milletler İşkence Karşıtı Komite
- 8-Birleşmiş Milletler İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi
- 9-Birleşmiş Milletler Zorla Kaybedilenler Komitesi
- 10-Birleşmiş Milletler Göçmen İşçiler Komitesi (İşçi, 2020)

1. COVID-19 Sürecinin Doğrudan ve Dolaylı Olarak Etkilediği İnsan Hakları ve Özgürlükleri

Pandemilerin çok büyük olasılıkla insan hayatına dokunma olasılığı vardır. Özellikle belli haklar bundan etkilenebilir. İnsan hakları temelli yaklaşımda pandemide insan haklarının merkezde bulunması gerekmektedir. Bu kapsamda hem mağdurların hem de etkilenen tüm grupların korunması gerekir. Aynı zamanda da insan hakları temelli bir yaklaşımla hedeflere ulaşılması en iyisi olacaktır. Ayrımcılık karşıtı normlar, katılımcılık ve kapasite arttırmaya yönelik yaklaşımlar vardır. Ayrıca ayrımcılık yasağı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14.maddesinde bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanmanın cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanması şeklinde düzenlenmiştir.

1.1.Sağlığa Erişim Hakkı

Sağlık hakkı, hükümetin ve politikalarının herkesin her şekilde yaralanabileceği sağlık haklarına ulaşabilmede yapılan plan ve eylemlerin yürürlüğe konması ile gerçekleştirilir. Mümkün olabilecek en iyi koşullarda sağlık imkanlarına ulaşabilmek de çok önemli bir konudur. Ayrıca zengin veya yoksul demeden herkesin en üst standartlarda ulaşması gereken bir haktır. Sağlık hakkının özellikle mahkumlara, yaşı fazla olan kişilere, çocuklara, kadınlara, mültecilere, kronik hastalığı bulunan yurttaşlar gibi toplumun dezavantajlı kesimlerine ulaştırılması önemli bir meseledir. Uluslararası sözleşmeler ve anayasanın ilgili maddeleriyle herkes adına tanımlanan ve yaşama hakkı çerçevesinde her türlü sağlık hizmetinden etkin bir şekilde yararlanmayı gerektiren doğal bir hak olarak karışımıza çıkmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, sağlığa erişim hakkının şu maddelerden oluştuğunu belirtir:

- 1-Sağlık Hizmetlerinin Bulunabilirliği
- 2-Sağlık Hizmetlerine Erişilebilirlik
- 3-Sağlık Hizmetlerinin Niteliği

COVID-19 pandemisi ile mücadele ederken sağlık alanında alınabilecek bazı önlemler şu şekilde olabilir:

*Hastalığın doğası, bulaşma yolları ve nasıl önleneceğine dair eğitim programları oluşturulmalı ve medyada bununla ilgili uygulama kampanyaları yapılmalıdır.

*Hastalar, hasta ile teması olanlar ve diğer çevre için koruyucu ve önleyici ekipmanlar bulunabilir olmalıdır.

*Sağlık çalışanlarının bu konu ile ilgili yeterli derecede eğitimi sağlanmalıdır.

*Geçici olarak klinikler oluşturulmalı, ilaçlar herkes için ulaşılabilir olmalıdır.

*Erişilebilirlik ve bulunabilirlik konusunda temizlik teknolojilerine de erişim olmalıdır.

*Şu anki durumda COVID-19 tedavisi için etkin bir aşı bulunabilmiş değildir. Aşısı bulunduğu takdirde, kullanılabilir duruma geldiğinde etkin

bir şekilde yerleştirilip ayrımcı olmayan bir tutumla yaygınlaştırılması gerekmektedir.

*Ayrıca tüm bunlarla birlikte sağlık hizmetlerinin güvenli bir şekilde sunulması gerekmektedir.

Tüm bu kılavuzlara uyulduğunda ve sağlığa erişim hakkı uluslararası kapsamda ele alındığında pandemiye olan yaklaşımın çok daha kapsayıcı olması sağlanacaktır. Ve burada ayrımcılık yasağı uygulandığında sadece enfeksiyonun tedavisinin değil; bunun kontrolünün ve önlenmesinin de sağlandığı görülecektir.

1.2. Seyahat Özgürlüğü ve Hareket Serbestisi Hakkı

Yasalarla gündeme getirilebilecek hareket serbestisinin kısıtlanmasının meşru birtakım sonuçlara çıkması gerekmektedir. Hedefe yönelik olarak benimsenecek tutumların rastgele bir şekilde gündeme gelmemesi gerekmektedir. Bundan dolayı bu tür önlemlere halk sağlığının tehlikede olduğu durumlarda başvurulması gerekmektedir.

Uzmanlar, salgının yayılmasını önlemek amacıyla alınması gereken en önemli tedbirin sosyal mesafenin artırılarak insanlar arasındaki temasın azaltılması olduğunu öne sürmektedirler. Devlet bu amaçla 21.03.2020 tarihli genelgeyle 65 yaş üstü ile kronik hastalığı olan kişilerin, 03.04.2020 tarihli genelgeyle ise 20 yaş ve altındaki çocuk ve gençlerin sokağa çıkmalarını yasaklamıştır. Yasağa aykırı davrananlara ise adli ve idari yaptırımlar uygulanmaktadır. Yasağa uymayarak sosyal hayata karışan bu bireyler, hastalığın yayılmasına ve başka insanların zarara uğramasına neden olmaktadır. İdarenin getirmiş olduğu yasakların birer hukuk kuralı olduğu ve bunları ihlal ederek, sokağa çıkan kişilerin hukuka aykırı bir fiil işlediği kabul edilir. Bu yasakların getirilmesindeki amaç, COVID-19 virüsünün yayılmasını engelleyerek insanların zarar görmesini önlemek olduğu için yasağa rağmen sokağa çıkan ve başkasına virüs bulaştıran kişilerin yasağa aykırı eylemleri ile hastalığı bulaştırdığı kişinin uğramış olduğu zarar arasında hukuka aykırılık bağının bulunduğu söylenebilecektir. (Özer, 2020)

1.3. Mahremiyet Hakkı

Hasta mahremiyetine saygı, sağlık hizmetlerinin temel esaslarından biri olup 01.08.1998 tarihli ve 23420 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliğinin Mahremiyete Saygı Gösterilmesi başlıklı 21. maddesinde “Hastanın mahremiyetine saygı gösterilmesi esastır.”

ve “Her türlü tıbbi müdahale, hastanın mahremiyetine saygı gösterilmek suretiyle icra edilir.” denilerek hasta mahremiyetine saygı gösterilmesi hususu ortaya konmuştur. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016)

Hem iç hukukumuz hem de uluslararası belgeler sağlık ile ilgili bilgileri özel hayatın bir parçası olarak kabul etmekte ve bunların yasal olmayan paylaşımını özel hayatımızın ihlali olarak görmektedir. Her hastada olduğu gibi, COVID-19 pandemisinde etkilenen bireylerin de uluslararası ve evrensel hukuk ilkeleri boyutunda mahremiyet hakları vardır. Bu nedenle sağlık hizmetlerinden yararlanan hastanın paylaştığı bilgilerin gizli kalması, paylaşılmaması da hastanın hakkıdır. Sağlık konusunda özel hayata saygı, hastanın sağlık durumu ile ilgili değerlendirmeleri; muayene, tanı ve tedavi gibi işlemlerin uygun bir ortamda gerçekleştirilmesini; tıbben bir gereklilik bulunmadıkça hastanın kişisel ve ailevi hayatına müdahale edilmemesini; sağlık harcamaları kaynağının gizli tutulmasını; hastanın kimlik bilgilerinin gizli tutulmasını ve herhangi bir yerde paylaşılmamasını kapsar. Ve ayrıca hastanın ölümü gerçekleşse bile mahremiyete saygı hakkı korunur. (Kanser ve Hasta Hakları Platformu, 2020)

1.4. İfade Özgürlüğü ve Bilgiye Erişim Hakkı

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 10. maddesinde ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 19. maddesinde ifade özgürlüğünü düzenlemektedirler.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 10. madde

1. “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamları tarafından müdahale edilmeksizin ve ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın, görüş sahibi olma, bilgi ve düşünceleri edinme ve yayma özgürlüğünü içerir. Bu madde devletlerin yayıncılığı, televizyon veya sinema işletmelerini izin alma koşuluna bağlamasını engellemez.

2. Bu özgürlüklerin kullanımı, beraberinde ödev ve sorumlulukları getirdiği için ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu emniyeti menfaatlerine, düzensizliğin veya suç işlenmesinin önlenmesi, sağlık veya ahlakın korunması, başkalarının şöhret veya haklarının korunması, gizli olarak elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi veya yargı organlarının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesi için yasa tarafından öngörülen ve demokratik bir toplumda gerekli olan formalitelere, koşullara, kısıtlamalara veya cezalara tabi tutulabilir.”

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 19. madde

“Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar.”

İfade özgürlüğü, temel bir hak olmakla birlikte devlet tarafından kendisinin meşru çıkarlarını korumak amacıyla sınırlandırılabilir. Tabii ki toplum sağlığı da bir meşru sınırlandırma sebebi olarak değerlendirilir. Ancak herhangi bir kısıtlamanın yapılabilmesi için şu kriterlerin bulunması gerekmektedir:

1-Kısıtlama, kanunla yapılmalıdır.

2-Kısıtlamanın amacı, meşru olmalı; yani devlet çıkarlarından birini hedef almalıdır.

3-Kısıtlama, gerekli ve orantılı olmalıdır.

Pandemi gibi küresel salgınlar, kamuoyunun dikkatini genellikle devlet yetkililerinin ve politikacılarının üzerine çekmektedir. COVID-19 pandemisi sürecinde kamuoyunda oluşan temelleri olan veya temelsiz korku, öfke ve eleştiriler genel olarak devlet yetkililerini ve politikacıları hedef almaktadır. Devletin, kamuoyunun yönelttiği bu eleştirileri kısıtlaması ifade özgürlüğü ile uyumlu değildir. Hatta İnsan Hakları Komitesi de bu konu ile ilgili kamusal tartışmanın kamuya mal olmuş kişileri ilgilendirmesi durumunda ifade özgürlüğünün yasaklanmamasından bahsetmiştir.

Bilgiye erişim hakkı, ifade özgürlüğünün bir parçasıdır. Bireyler, kamu organlarında bulunan bilgilere ulaşma hakkına sahiptirler. Ayrıca İnsan Hakları Komitesi, devletlerinin bireylerin çıkarlarının bulunduğu bilgileri yayımlamasını, bu bilgilere erişimi kolaylaştıracak düzenlemeler yapmaları gerektiğini özel olarak söylemiştir. COVID-19 pandemisi gibi küresel bir salgın sürecinde medya, halka bilgi sunmada kilit bir görev üstlenmektedir. Özgür ve bağımsız bir medyanın varlığı, COVID-19 pandemisine yönelik ulusal ve uluslararası adımları takip edebilir ve gerekli halk sağlığı önlemlerinin sunulmasında şeffaflık ve hesap verebilirliği geliştirebilir. Ayrıca medya, bireylerin iletmek istedikleri dilekleri ve şikâyetleri kamuya, devlet yetkililerine ve politikacılara ulaştırma imkânı da sağlar. COVID-19 pandemisi ile mücadele ederken alınabilecek bazı önlemler şu şekilde olabilir:

*COVID-19 pandemisinin coğrafi dağılımı, sebep olduğu vaka sayısı, ölüm ve iyileşme sayıları ve izlenen politika kamu ile paylaşılmalıdır.

*Kamunun bilgiye erişimi kolaylaştırılmalı ve yanlış bilginin yayılmamasına dikkat edilmelidir.

*Medya ortamının özgür, bağımsız ve çeşitli olması yolunda adımlar atılmalıdır. (Article 19, 2020)

1.5. Ekonomik ve Sosyal Hakların Sağlanması

COVID-19 pandemisi en kırılgan kesimin sağlık hakkı ile birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel haklarından da yararlanma bakımından olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Devletler bu olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için önlemler almakla yükümlüdürler. Ayrıca tüm bu önlemleri alırken insan hakları çerçevesinde hareket etmelidirler; aksi söz konusu olursa önlemlerin, bu hakları ihlal edebilmesi ve bu kırılgan kesimin çektiği acıların arttırılabilmesi muhtemel olacaktır. Yani COVID-19 pandemisi ile mücadelede gerekli önlemler alınırken herkes temel alınmalıdır. Kamu malları ile sosyal programların yetersizliği küresel düzeydeki gelir ve refah eşitsizliklerini de derinleştirmektedir. Pandemi nedeniyle yüz yüze eğitim mümkün olmadığı ve bu nedenle de okulların ve yükseköğrenim kurumlarının kapalı olması durumlarında eğitimi çevrimiçi sağlamak için bazı uygulamalar yapılmalıdır. Bu uygulamalar, eğitim hakkının olumsuz etkilenmesini azaltmaya yönelik uygulamalardır. Ancak herkesin maddi koşullarının aynı olmadığı göz önünde bulundurulduğunda internet hizmetleri, bilgisayar, tablet ve akıllı telefon gibi ekipmanlara erişim konusunda eşitsizlikler oluşacaktır. İmkânı bulunan ve imkânı bulunmayan öğrenciler arasındaki bu eğitim eşitsizliğini en aza indirmek veya ortadan kaldırmak için olanaklar ortaya konmalıdır. Çalışanlar işyerinde COVID-19 pandemisinin bulaşması ihtimaline karşılık korunmalı ve bu riski en aza indirmek adına en uygun düzenleyici tedbirleri alınmalıdır. Ek olarak da COVID-19 pandemisi sırasında işçilerin işlerini, emekli maaşlarını ve diğer sosyal haklarını korumak ve ekonomik etkileri azaltmak için önlemler alınmalıdır. Koordineli bir sağlık hizmeti sağlanarak müdahale edebilmesi için hem kamu hem de özel sektördeki tıbbi kaynakların nüfusun tümü arasında eşit bir şekilde paylaşılmasını sağlamaya yönelik düzenleyici tedbirlerin alınması gereklidir. Ayrıca yerli halk, mülteci ve sığınmacı gibi savunmasız kesimlerin pek çoğunun su, sabun, dezenfektan, COVID-19 testine ve diğer sağlık hizmetlerine ulaşımı zor olduğu göz

önünde bulundurulduğunda bu konuda kolaylıkların ve imkânların sağlanması gerekmektedir.

Devletler COVID-19 pandemisi sürecinde tüm ekonomik, sosyal ve kültürel hakların tamamının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için mevcut kaynakları en üst seviyede kullanmalı; bireylerin tüm bu haklarda eşit ve tam şekilde yararlanmasını sağlamalıdır. Ulusal ve uluslararası dayanışmayı sağlayan mekanizmalar ile ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleştirilmesi için gerekli kurum ve programlara yapılan önemli yatırımlar, dünyanın gelecekte çıkabilecek pandemilere ve afetlere de daha iyi hazırlanmasını sağlayacaktır. (Eşit Haklar İçin İzleme Derneği, 2020)

2. COVID-19 Sürecinde Ayrımcılık ve Irkçılık Yasağı

Ayrımcılık yasağı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tanıdığı hak ve özgürlüklerden yararlanma açısından din, dil, ırk, renk, cins, siyasi kanaatler, doğum ya da başka herhangi bir nedenden dolayı ayrıma tutulmamayı ifade eder. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14.maddesinde ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 10.maddesinde kendisine yer bulmuştur.

“Bu sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.”

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 madde) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.

(Ek cümle: 12/9/2010-5982/1 madde) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

(Ek fıkra: 12/9/2010-5982/1 madde) Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Eşitlik ilkesi ise her bireyin her durumda eşit olması anlamına gelmez. Belirli kişiler ve durumlar için bu ilkedan ayrılmak ve kişiler arasında fark oluşturmak olanaklı olmakla beraber eşit kabul edilen kişiler arasında farklı tutumlarda bulunmak mümkün değildir. Burada ayrımcılık yasağı, eşitlik ilkesini güvence altına alan ve bu ilkenin belirli ayrımcılık temellerinde sunulmasını veya sunulmamasını yasaklayan temel bir ilke olarak kabul edilmelidir. (Karan, 2015) Bu durumla ilgili olarak şöyle bir Anayasa Mahkemesi kararı gösterilebilir: “...Anayasa'nın 10. maddesinde yer verilen “yasa önünde eşitlik ilkesi” hukuksal durumları aynı olanlar için söz konusudur. Bu ilke ile eylemli değil, hukuksal eşitlik öngörülmüştür.

Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin yasalar karşısında aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak, ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak yasa karşısında eşitliğin çiğnenmesi yasaklanmıştır. Yasa önünde eşitlik, herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durumlarındaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kuralları ve uygulamaları gerektirebilir. Aynı hukuksal durumlar aynı, ayrı hukuksal durumlar farklı kurallara bağlı tutulursa Anayasa'da öngörülen eşitlik ilkesi zedelenmez...” (Anayasa Mahkemesi, 2011)

COVID-19, diğer adıyla Koronavirüs, etkisini küresel düzeyde gösteren ve dünyadaki tüm insanların yaşamlarını tehdit etmekte olan bir salgındır. Savaşlar ve doğal afetlerden farklı olarak herhangi bir ırk, din, dil ve sınıf gibi ayrımlara bakmadan toplumun tümünü tehdit etmektedir. Ayrımcılıkla ortaya çıkan ekonomik ve sosyal eşitsizlikler, COVID-19 tehdidinden korunma konusunda ayrımcılığı derinleştirmekle beraber eşitsizlikleri de arttırmaktadır. (Müftüoğlu, 2020)

COVID-19 pandemisi toplumun ve ekonomin tüm kesimlerini etkilemekle beraber belirli bazı grupları daha ağır etkilemektedir. Bu kesimler genellikle daha düşük gelirli, eğitim seviyesi düşük kesimlerdir. Bu kesimlerin evden çalışma ihtimali düşük olan meslek gruplarında çalıştıkları için işlerini kaybetme ve bundan dolayı da gelirlerini kaybetmeleri söz konusudur. COVID-19 pandemisi sürecinin

olumsuzluklarını gidermeyi hedefleyen düzenlemelerinin, süreçten en çok etkilenme ihtimali bulunan bu kesimlere ulaşması büyük önem taşımaktadır. Bu uygulamalar ile oluşacak zorlukların azalmasıyla birlikte toplumsal eşitsizliklerin de önüne geçilmesi sağlanmış olacaktır. (Aytun ve Özgüzel, 2020)

Bu süreçte ayrımcılık ile ilgili birçok durumla karşılaşmaktadır. Örneğin bunlardan biri yaşlılara yönelik ayrımcılıktır. Belirli sosyal düzenlemeler yapılmadan yaşlılar için kısıtlamalar yapılması, onları dezavantajlı bir duruma düşürmektedir. Çünkü bunların kimisi çalışırken kimisi yalnız yaşamakta ve herhangi bir düzenleme olmadan yapılan kısıtlamalar onlar aleyhine sonuçlar doğurmaktadır. (Yaşar, 2020)

3. Türk Ceza Kanunu Kapsamında İnsan Üzerinde Deney Suçu

Geçmişte sihirbazların ve din adamlarının hastalıklara iksirlerle ve büyülerle çözüm bulmasından bugüne bilimin ve teknolojinin hızla ilerlemesi ile insan yaşamına ve sağlığına katkıda bulunan tıp bilimi de gelişmektedir. Her geçen gün bulunan yeni tedaviler, insan üstünde yapılan deneyler tıp biliminin gelişmesinde büyük bir role sahiptir. Tıbbın gelişmesinde katkısı olan deneyler ve denemeler tamamıyla kontrolsüz bırakılmamalı ve kontrol edilmelidir. İnsanın beden bütünlüğüne zarar verecek, haklarını ihlal edecek ve insanı adeta bir obje olarak kullanacak her türlü deneyin önüne geçilmelidir. (Alan, 2008)

İnsan üzerinde deney suçu; bireyin rızasına zıt şekilde veya rızanın kanuna aykırı yollardan alınması durumlarında insan üzerinde deney yapma durumlarında ortaya çıkar. (Doğan, 2016) Ülkemize 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 90.maddesi insan üzerinde deney suçuunu “Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar” kısmında düzenlemiştir.

TCKMadde90-“(1) İnsan üzerinde bilimsel bir deney yapan kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) İnsan üzerinde yapılan rızaya dayalı bilimsel deneyin ceza sorumluluğunu gerektirmemesi için; a) Deneyle ilgili olarak yetkili kurul veya makamlardan gerekli iznin alınmış olması, b) Deneyin öncelikle insan dışı deney ortamında veya yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılmış olması, c) İnsan dışı deney ortamında veya hayvanlar üzerinde yapılan deneyler sonucunda ulaşılan bilimsel verilerin, varılmak istenen hedefe ulaşmak açısından

bunların insan üzerinde de yapılmasını gerekli kılması, d) Deneyin, insan sağlığı üzerinde öngörülebilir zararlı ve kalıcı bir etki bırakmaması, e) Deney sırasında kişiye insan onuruyla bağdaşmayacak ölçüde acı verici yöntemlerin uygulanmaması, f) Deneyle varılmak istenen amacın, bunun kişiye yüklediği külfete ve kişinin sağlığı üzerindeki tehlikeye göre daha ağır basması, g) Deneyin mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı olarak açıklanan rızanın yazılı olması ve herhangi bir menfaat teminine bağlı bulunmaması gerekir. (3) (Değişik: 31/3/2005 – 5328/7 md.) Çocuklar üzerinde bilimsel deneyin ceza sorumluluğunu gerektirmemesi için ikinci fıkrada aranan koşulların yanı sıra; a) Yapılan deneyler sonucunda ulaşılan bilimsel verilerin, varılmak istenen hedefe ulaşmak açısından bunların çocuklar üzerinde de yapılmasını gerekli kılması, b) Rıza açıklama yeteneğine sahip çocuğun kendi rızasının yanı sıra ana ve babasının veya vasisinin yazılı muvafakatinin de alınması, c) Deneyle ilgili izin verecek yetkili kurullarda çocuk sağlığı ve hastalıkları uzmanının bulunması, Gerekir. (4) Hasta olan insan üzerinde rıza olmaksızın tedavi amaçlı denemede bulunan kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak, bilinen tıbbi müdahale yöntemlerinin uygulanmasının sonuç vermeyeceğinin anlaşılması üzerine, kişi üzerinde yapılan rızaya dayalı bilimsel yöntemlere uygun tedavi amaçlı deneme, ceza sorumluluğunu gerektirmez. Açıklanan rızanın, denemenin mahiyet ve sonuçları hakkında yeterli bilgilendirmeye dayalı olarak yazılı olması ve tedavinin uzman hekim tarafından bir hastane ortamında yapılması gerekir. (5) Birinci fıkrada tanımlanan suçun işlenmesi sonucunda mağdurun yaralanması veya ölmesi halinde, kasten yaralama veya kasten öldürme suçuna ilişkin hükümler uygulanır. (6) Bu maddede tanımlanan suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.”

3.1. İnsan Üzerinde Deney Suçunu Düzenleyen Hukukun Dayandığı Temel İlkeler ve Haklar

3.1.1. Yaşam Hakkı: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 17.maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 2.maddesinin 2.fıkrası, yaşam hakkını koruma altına alarak insanların insan olmalarında kaynaklanan ve başka hiçbir kritere bağlı olmadan yaşam hakkına sahip olduğunu düzenlemiştir. Deney yapılacak bireyin yaşayan bir insan olmasından dolayı yaşam hakkı korunmalı ve yapılan müdahaleler yaşam hakkına zarar vermemelidir.

3.1.2. İnsan Haysiyetinin Korunması: İnsanın insan olmasından

kaynaklanan sahip olduğu haysiyeti ve onuru her ne olursa olsun deneylerde ve denemelerde ihlal edilemez ve bununla bağdaşmayacak eylemlerde bulunulamaz.

3.1.3. Mahremiyet ve Özel Hayata Saygı İlkesi: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 20.maddesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8.maddesi mahremiyet ve özel hayata saygı ilkesini düzenlemektedirler. Kişisel verilerin korunması özel hayat alanında bulunduğu için sağlanmalı ve zora dayalı olarak beden üzerinde müdahale edilmemelidir.

3.1.4. Hasta Menfaatinin Önceliği İlkesi: İnsan bedeni üzerinde yapılacak deneyler ve denemelerde insan lehine ve aleyhine oluşabilecek sonuçlar göz önünde bulundurularak risklerin en aza indirgenmesi sağlanmalıdır.

3.1.5. Sağlık Hizmetine Erişimde Devletin Adil Olması İlkesi: Sağlık hizmetleri, bireylerin korunması, iyileştirilmesi için sağlanan imkanlardır. Sağlık hizmetlerine erişimde adalet ilkesi ise her bireyin ayırım yapılmadan bu imkanlara ulaşabilmesidir. Sağlık hizmetlerine erişim, devlete doğrudan doğruya sorumluluk yükler. Devlet her bireye sağlık hizmetine erişimde kolaylık sağlamalı ve bu hizmetlerden yararlanmalarını sağlayarak sağlık standartlarını arttırmayı hedeflemelidir.

3.1.6. Ayrımcılık Yasağı: Ayrımcılık yasağı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 14.maddesinde düzenlendiği gibi İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nin 11.maddesinde de "*Bir kimseye, genetik kalıtımından dolayı herhangi bir ayrımcılık uygulanması yasaktır.*" şeklinde düzenlenmiştir. Deneylerde kullanılacak insan denekler arasında herhangi bir ayırım yapılmamalıdır. Bundan dolayı din, dil, renk, ırk, siyasi yönelik, cinsiyet, cinsel yönelim gibi kriterler göz önünde bulundurularak ayrımcılık yapmak yasaklanmıştır.

Sayılan bu ilkeler dışında başka şu ilkeler de vardır: "*Üzerinde Deney Yapılacak Bireyin Korunması, Bilgi Edinme Hakkı, İnsan Vücudundan Alınmış Parçalar Üzerinde Tasarruf ve Ticari Kazanç Yasağı, Hasta Güvenliği İlkesi, Ötenazi Yasağı.*" (Alan, 2008)

3.2. Türk Ceza Kanunu 90.Madde Kapsamındaki İnsan Üzerinde Deney Suçunun COVID-19 Aşısı Deneyleri Yönünden Değerlendirilmesi

200'den fazla bölgede etkisini gösteren COVID-19 pandemisinin sebep

olduğu vaka sayısı dünya üzerinde 30 milyona yaklaşmaktayken ölü sayısı 90 bini geçmiştir. Her geçen gün etkisini daha çok arttıran COVID-19 pandemisinin etkisinin azaltılması için şu ana kadar etkili bir tedavi yöntemi bulunabilmiş değildir. (Engür Dahi, 2020) Dünyanın dört bir yanında bilim insanları ve alanında uzman bireyler çeşitli çalışmalar sürdürmekte ve henüz etkisini test etmedikleri aşular bulmaktadırlar. Tüm bunlar ışığında şöyle bir soru sorulabilir: “COVID-19 olarak adlandırılan pandemi için bulunan bu aşular kimlere, nasıl, ne şekilde ve hangi şartlar altında uygulanabilir?” COVID-19 pandemisi, insan odaklı bir virüs olduğu için bulunan aşuların insana olan etkileri göz önünde bulundurulacaktır. Bunun için de tabii ki deneyler yapılacaktır. Yukarıda verilen bilgiler ve TCK 90.madde ışığında ilk etapta deneyin insan dışı bir ortamda ya da yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılmış olması gerekmektedir. İnsan dışı ortamda veya yeterli sayıda hayvan üzerinde yapılan deneyler sonucunda çıkan veriler, bu deneylerin insan üzerinde yapılmasını gerektirmelidir. Ancak yapılacak deneyler insan üzerinde zararlı bir etki bırakmamalı ve deney sırasında insanın onur ve haysiyetini zedeleyecek, acı çektirecek yollara başvurulmamalıdır. Ayrıca deneyler, denek olarak kullanılan kişinin rızası hukuka aykırı olmayan yollarla alınarak yapılmalıdır. Ve tüm bunlara ek olarak insan üzerinde yapılacak olan aşı denemeleri sürecinde insanların yaşam hakkı, onur ve haysiyeti, özel yaşamı ve mahremiyeti, hasta güvenliği, ötenazi yasağı, bireyin vücudundan alınmış parçalar üzerinde tasarruf ve ticari kazanç yasağı ihlal edilmemeli; denek olarak kullanılacak insanlara ayrımcılık yapılmamalı, menfaati öncelenmelidir; devletin de sağlık hizmetine erişimde herkese karşı adil olması gerekmektedir.

Sonuç

Tüm devletler insan haklarına anayasalarının başında yer vererek devletin, insan haklarına saygılı, hatta insan haklarına dayalı olduğunu belirtmektedirler. Bir hakkın, insan hakkı olabilmesi için mutlaka hukuksal bir düzenlemeye konu olması gerekli değildir. İnsan hakları, gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta pozitif hukukta yer almayan hakları da içermektedir. Bunlar, varlıklarını pozitif hukuktan üstün bir ahlaki ilkeden almaktadırlar.

Yaşadığımız bu yüz yılda haklarımız ve özgürlüklerimiz bir yandan hızla gelişip yaygınlaşırken diğer yandan da bunların, en çok sahip olduğu düşünülen devlet ve diğer düzenler tarafından hırpalandığına

şahit oluyoruz. Bu insanlık trajedisinin durdurulması; dünyada tüm insanların, insan onur ve haysiyetine yakışacak bir hayata kavuşması öncelikli hedeflerimiz olmalıdır. Bu yazımızda COVID-19 sürecinde etkilenebilecek hak ve özgürlüklerimizin neler olduğundan, nasıl geliştirilebileceğinden ve hangi kaynaklarda güvencelendiğinden; ayrıca tüm dünya ne kadar gelişse de, ne kadar üst teknolojiler elde etse de karşısında her zaman yenildiği ayrımcılık sorunundan bahsettik. En kısa zamanda başta ülkemiz olmak üzere tüm dünyanın eski sağlıklı ve mutlu günlerine kavuşmasını temenni ederiz.

Kaynakça

ALAN, E. (2008, Ağustos). *Yeni Türk Ceza Kanununda İnsan Üzerinde Deney Suçu (TCK.Madde 90)*. Erişim Tarihi: 15.09.2020 <https://acikerisim.iku.edu.tr/bitstream/handle/11413/1848/EsraAlanYLTez.pdf?sequence=5&isAllowed=y>.

ANAYASA MAHKEMESİ. (2011, Temmuz 12). *Anayasa Mahkemesi Kararı*. Erişim Tarihi: 09.05.2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110712-6.htm>.

ARMAN, G. D. (2020, Haziran 22). *Koronavirüs (Corona virüs) belirtileri nelerdir? Koronavirüs tedavisi nasıl olur?* Erişim Tarihi: 25.06.2020 <https://www.medicalpark.com.tr/coronavirus/hg-2287>.

ARTICLE 19. (2020, Mart). *Viral Yalanlar: Yanlış bilgi ve Koronavirüs*. Erişim Tarihi:09.04.2020. <https://www.article19.org/wp-content/uploads/2020/03/Coronavirus-final-Turkish-final-final.pdf>.

AVRUPA KONSEYİ. (1950, Kasım 4). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Erişim Tarihi: 11.04.2020. <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>

AYTUN, U., ÖZGÜZEL, C. (2020, Nisan 30). *Koronavirus Salgını Eşitsizlikleri Arttırabilir*. Erişim Tarihi: 06.05.2020. <https://sarkac.org/2020/04/koronavirus-salgini-esitsizlikleri-arttirabilir/>.

BİRLEŞMİŞ MİLETLER İNSAN HAKLARI KOMİSYONU. (1948, Aralık 10). *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. Erişim Tarihi: 06.05.2020. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>.

DOĞAN, B. (2016). *İnsan Üzerinde Deney Suçu Nedir? (TCK 90)*. Erişim Tarihi: 15.09.2020 <https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/insan-uzerinde-deny-yapma-sucu-cezasi-nedir.html>.

ENGÜR DAHI, A. (2020, Eylül 16). *Klinik Denemelerin Son Aşamasındaki 9 Aşı ile İlgili Detaylı Bilgiler*. Erişim Tarihi: 18.09.2020. https://www.ntv.com.tr/galeri/saglik/klinik-denemelerin-son-asamasindaki-9-asi-ile-ilgili-detayli-bilgiler-asi-yarisinda-son-durum,cGLBQvoioK23cRLWQxES_A/T-D4YcmC7kWrtwbkIF8QTW.

EŞİT HAKLAR İÇİN İZLEME DERNEĞİ. (2020, Nisan 28). *Covid-19 Pandemisi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara Dair Açıklama*. Erişim Tarihi: 12.05.2020 https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2020/05/Covid-19_ekonomik_sosyal_haklar.pdf.

İŞÇİ, O. (2020, Mart 25). *Koronavirüs Salgını Bir İnsan Hakları Meselesidir*. Erişim Tarihi: 07.05.2020. <https://kesk.org.tr/2020/04/03/koronavirus-salgini-bir-insan-haklari-meselesidir/>

KANSER VE HASTA HAKLARI PLATFORMU. (2020, Haziran 26). *Özel Hayatın Gizliliğine Saygı - Mahremiyet Hakkı*. Erişim Tarihi: 28.08.2020. <http://hastahakki.org/mahremiyet-hakki/>

KARAN, U. (2015). *Bireysel Başvuru Kararlarında Ayrımcılık*. Erişim Tarihi: 11.05.2020. <https://www.anayasa.gov.tr/media/4440/8.pdf>.

MÜFTÜOĞLU, Ö. (2020, Mart 27). *Korona Günlerinde Ayrımcılık*. Erişim Tarihi: 11.05.2020. <http://yeniyasamgazetesi1.com/korona-gunlerinde-ayrimcilik/>.

ÖZER, M. (2020, Nisan 9). *COVID-19 Salgını Nedeniyle Getirilen Sokağa Çıkma Yasağına Uymayanların TBK. m. 49 f. 1 Uyarınca Sorumluluğu*. Erişim Tarihi: 12.05.2020. <https://blog.lexpera.com.tr/covid-19-salgini-nedeniyle-getirilen-sokaga-cikma-yasagina-uymayanlarin-sorumlulugu/>.

Resmi Gazete. (2020, Mart 24). *24/3/2020 TARİHLİ VE 2280 SAYILI CUMHURBAŞKANI KARARININ EKİ*. Erişim Tarihi: 05.05.2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200324M1-1.pdf>.

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI. (2016, Temmuz 15). *Hasta Mahremiyetine Saygı Gösterilmesi*. Erişim Tarihi: 15.05.2020. <https://www.saglikaktuel.com/d/file/hasta-mahremiyetine-saygi-gosterilmesi-2016-10.pdf>.

TBMM. (1982, Kasım 17). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Erişim Tarihi:10.05.2020. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

TBMM. (2004, Eylül 26). *Türk Ceza Kanunu*. Erişim Tarihi: 10.05.2020 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>.

YAŞAR, N. (2020, Mart 25). *Koronavirüsle Yayılan Ayrımcılık: Yaşçılık*. Erişim Tarihi: 10.05.2020. <https://www.evrensel.net/haber/400361/koronavirusle-yayilan-ayrimcilik-yascilik>.

COVID-19 PANDEMİSİNİN ANAYASA HUKUKUNA ETKİLERİ

Ömer KAYAALP¹

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla Koronavirüs hakkında pandemi ilan ettiğinden beri hayatımızda birçok şey değişmiş bulunuyor. (BBC, 2020) Sağlık, ekonomi, siyaset ve birçok alan bu salgından etkilenmişken hukukun etkilenmemesini beklemek pek mümkün görünmüyor. Özellikle son birkaç haftada yayınlanan Cumhurbaşkanlığı Kararları, kanunlar ve bakanlık genelgeleri ile oluşan değişiklikler sonrasında, pandemiden sonraki hayatımızda hukukun konumunu öngörebiliyoruz.

Pandeminin ilanından itibaren devletlerin tedbirleri genişletmesiyle birlikte, alınan tedbirlerin uluslararası hukuka ve anayasal ilkelere uygun olup olmadığı tartışıldı. Özellikle ülkemizde bu problemlere bir yenisini daha eklendi. Eklenen bu problem, yalnızca tedbirin içeriğiyle ilgili değil aynı zamanda tedbirin hayata geçirilmesi için uygulanan metotları da ilgilendiriyor. Örneğin sokağa çıkma yasağının ilanı sırasında düzenlemenin bir bakanlık genelgesiyle yapılması, sonrasında yayımlanan genelge üzerinde bazı değişikliklere gidilmesi tartışmaların temel hareket noktalarından biri oldu. (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020)

Anayasa hukuku, yaşanan tüm bu problemler karşısında elbette ki değişimden muaf kalmamıştır. Ortaya çıkan yeni problemlere gerçekçi çözümler bulmak için anayasa hukuku da değişim ve gelişim içindedir.

¹ Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Lisans Öğrencisi, E-mail: kayaalp375@gmail.com. ORCID: orcid.org/0000-0003-4832-6360

Bu değişim ve gelişimin en önemli yol göstericisi de anayasal ilkelerdir. Bu makalemizde, Koronavirüs pandemisi sonucunda değişen dünyanın yeni problemlerine, anayasal ilkeler doğrultusunda ışık tutmaya çalışacağız.

1.Olağan Dönemlerde Tehlikeli Salgın Hastalıklar

“Tehlikeli salgın hastalık” ibaresi, Anayasamız tarafından 119. maddede, olağanüstü hâl ilan edilmesi gereken durumların sayıldığı sırada kullanılmıştır. Koronavirüs’ün pandemi ilan edilmesiyle birlikte tehlikeli salgın hastalık kategorisine girdiği söylenebilir.

Bu durumda Anayasamızın tehlikeli salgın hastalık durumunu, OHAL ilanı için yeterli bir sebep olarak gördüğü söylenebilir. Ancak OHAL ilan edilmesi zorunlu değildir. Bu sebeple olağan dönemde de salgınla mücadele edilebildiği söylenebilir.

Olağan dönemde salgınla mücadele sırasında, doğal olarak hak ve özgürlüklerin kısıtlanması problemi ortaya çıkmıştır. Bunlardan en belirgin olanları, 31 ilde uygulanan sokağa çıkma yasağı ve ülke genelinde uygulanan 65 yaşı üstü kişiler ve 20 yaşı altında bulunan kişilerin sokağa çıkma özgürlüğüne kısıtlanmasıdır. (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020)

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması veya kullanılmasının durdurulmasına yönelik düzenlemeler, Anayasanın 13. ve 15. maddelerinde düzenlenmiştir.² Olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını içeren 13. madde, temel hak ve hürriyetlerin yalnızca kanunla sınırlandırılabilirliğini açıkça ifade etmiştir. Bu durumda sokağa çıkma yasağının, bir temel hak ve 2 Madde 13 – Temel hak ve hürriyetler, özlere dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlandırılabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Madde 15 – Savaş, seferberlik (...)10 veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler (...)11 dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

hürriyeti kısıtlamasına rağmen kanun ile değil bir bakanlık genelgesi ile düzenlenmesi, hukuk güvenliğini sarsması sebebiyle, Anayasanın hukuk devleti ilkesiyle çatışmaktadır. Tolga Şirin de bu durumun, kanun hükümlerinin düzenleyicilik yönünden eksik olduğu ve "anılan durumlara ilişkin esaslı noktaları düzenleyen bir kanun hükmüne ihtiyaç bulunduğu" (Şirin, 2020, s.135) şeklinde yorumlamıştır.

1.1.Olağan Dönemlerde Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması

Anayasanın 13. maddesi, olağan dönemlerde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması sistemini düzenlemiştir. 13. madde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını belirli şartlara bağlamıştır. Buna göre:

1. *Sınırlama kanunla olmalıdır.*
2. *Sınırlama anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olmalıdır.*
3. *Sınırlama anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olmalıdır.*
4. *Sınırlama demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmamalıdır.*
5. *Sınırlama temel hak ve hürriyetlerin özlerine dokunmamalıdır.*
6. *Sınırlama laik Cumhuriyetin gereklerine aykırı olmamalıdır.*
7. *Sınırlama ölçülülük ilkesine aykırı olmamalıdır.* (Gözler, 2019, s.97-98)

Olağan dönemde, temel hak ve hürriyetlere yalnızca kanunla sınırlandırma getirilebileceği anayasanın hükmüyle sabittir. Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle veya bakanlık genelgesiyle temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanması, Anayasanın çizdiği alanın dışına çıktığının göstergesidir.

Diğer yandan 2001 tarihli değişiklikle birlikte genel sınırlandırma sebeplerinin kaldırılması, temel hak ve hürriyetlerin yalnızca özel sınırlandırma sebepleriyle sınırlandırılabilmesini ortaya çıkarmaktadır. Özel sınırlandırma sebepleri ise temel hak ve hürriyetlerin düzenlendiği maddede belirtilir. "Kamu düzeni", "kamu yararı", "genel ahlak" ve "genel sağlık" sebeplerine dayanarak temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmayacağını öngören Anayasa, bu şartların yalnızca ilgili maddede belirtilmesiyle uygulanabileceğini öngörmüştür. (Gözler, 2019, s.98-99)

1.2. Kısıtlanan Hak ve Özgürlüklerin Hukukiliği

Hastalığın tehlike seyri, belli başlı temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasını gerektiren durumları ortaya çıkarmış bulunuyor. Bu haklar; seyahat özgürlüğü ve toplanma özgürlüğüdür. Hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla özellikle bu haklarda kısıtlamaya gidilmiştir. İnsan yaşamını her şeyin önünde tutan anayasal ilkelerin, bu gibi kısıtlamalara çelişki teşkil etmediği açıktır. Ancak tehlikeli salgın haklar ibaresinin, seyahat özgürlüğünü düzenleyen ilgili anayasa maddesine (Anayasa, m.23) özel sınırlandırma sebebi olarak eklenmemesi sebebiyle bir "hukuksal açık" ortaya çıktığı söylenebilir. Nitekim toplanma özgürlüğünü düzenleyen 34. madde, özel sınırlandırma sebebi olarak "genel sağlığın (...) korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir." ibaresini getirmiştir. Bu durumun, iki maddenin farklı sınırlandırma sebeplerine bağlı olmasının haklı sonucundan hareketle ortaya çıktığını söyleyebilirsek de seyahat özgürlüğünün işlendiği 23. maddenin sınırlandırma sebeplerinde eksik işlendiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi ve hukuk güvenliğinin tekrardan sağlanabilmesi için kanun hükümlerine ihtiyaç duyulduğunu belirtmek gerekir.

1.3. Hastalığın Aşısının Bulunması Halinde Kişiler Bu Aşığı Uygulamaya Zorlanabilir mi?

İnsan ve hayvanlarda hastalık yapma yeteneğinde olan virüs, bakteri vb. mikropların hastalık yapma karakterlerinden arındırılarak ya da bazı mikropların salgıladığı zehirlerin (toksinler) etkilerinin ortadan kaldırılarak, geliştirilen biyolojik maddelere aşı denir. (T.C. Sağlık Bakanlığı, Aşı Portalı, 2020)

Aşının, hastalığın seyrine göre önleyici bir uygulama olduğu herkesçe bilinir. Ancak aşı uygulaması, belirli şartları taşımaksızın kişilerin vücut bütünlüğüne müdahalede bulunan tıbbi bir uygulamadır. Bu durumda kişilerin, Anayasa perspektifinde aşı uygulamasına zorlanıp zorlanamayacağı bir sorun teşkil etmektedir. (Akkoyunlu, 2017, s.43-73)

Anayasanın 17. maddesi, "kişi dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı" başlığı altında düzenlenmiş olup 2. fıkrası itibarıyla kişilerin vücut bütünlüğüne ilişkin düzenleyici ifadeleri bulunduran hukuk normudur.³

³ Madde 17 – Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz. (...)

Bu maddeye göre kimsenin, “tıbbi zorunluluklar” ve “kanunda yazılı haller” dışında vücut bütünlüğüne dokunulamayacağı ifade edilmiştir.

Benzeri bir ifade Anayasa Mahkemesi tarafından kullanılmıştır. “... birtakım hastalıklara karşı bağışıklık sağlamak için o hastalığın mikrobuyla hazırlanmış eriyik olarak tanımlanan maddelerin vücuda verilmesi şeklindeki aşı uygulamasının (...) vücut bütünlüğüne bir müdahale oluşturduğu açıktır...” (A.Y.M; Halime Sare Aysal Başvurusu, 11.11.2015, Başvuru No: 2013/1789; A.Y.M; Muhammed Ali Bayram Başvurusu, 29.6.2016, Başvuru No: 2014/4077)

Tüm bunlardan anlayacağımız kadarıyla aşı uygulaması vücut bütünlüğüne müdahale bulundurur. Ancak Anayasanın istisna olarak belirttiği durumlar dikkate değerdir. “Tıbbi zorunluluklar” ve “kanunda yazılı haller” ifadesinden çıkarımla, genel sağlığın korunması amacıyla Anayasanın, zorunluluk halini bulandıran durumlarda, idareye genel sağlığı koruma amacıyla hareket alanı sağladığı söylenebilir.

Türk Medeni Kanununun 24. maddesinin 2. fıkrasına göre “*Kişilik hakkı zedelenen kimsenin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ya da kanunun verdiği yetkinin kullanılması sebeplerinden biriyle haklı kılınmadıkça, kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırıdır*” Bu durumda genel sağlığı ilgilendiren bir konuda, hele ki pandemi boyutuna ulaşmış olup tüm dünyayı etkisi altına almış bir salgın durumunda idare, yalnızca kanuna dayanarak aşı uygulamasını devreye sokabilir ve kişileri aşı olmaya zorlayabilir. (Akkoyunlu, 2017, s. 62) Genel sağlık ve kamu sağlığı sebepleriyle toplumun genelini ilgilendiren bir konu olması ve yalnızca kanunla belirtilmesi halinde bu durum gerçekleşebilir.

2.Olağanüstü Dönemlerde Tehlikeli Salgın Hastalık

Olağanüstü hâl kavramı, Anayasa'nın 119. maddesinde “Olağanüstü Hal Yönetimi” başlığı altında düzenlenir. Olağanüstü hâl, devletlerin doğal afet, tehlikeli salgın hastalık, ekonomik kriz vb. sebeplerle tehlikeye girmesi halinde yaşanan sıkıntıların ivedilikle çözümünü sağlamak ve kamu düzenini tehdit etmesini engellemek amacıyla uyguladığı hukuk mekanizmasıdır. 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu ile sınırları belirlenen olağanüstü hâl mekanizması, temelini Anayasa'nın ilgili maddelerinden alır. Bu durumda olağanüstü hâl durumunun bir diğer anayasal sistem enstrümanı olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Olağanüstü Hal Kanunu, 27 Ekim 1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Olağanüstü Hal Kanununun 1. maddesi bu kanunun amacını şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu Kanunun amacı,

*a) Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım,
b) Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması, Durumlarında olağanüstü hâl ilan edilmesi ve usulleriyle olağanüstü hallerde uygulanacak hükümleri belirlemektir”*

Anayasa'nın 119. maddesinin 1. fıkrasında, tehlikeli salgın hastalıklara karşı yurdun tamamında veya bir bölgesinde süresi altı ay ile sınırlı olmak üzere olağanüstü hâl ilan etme yetkisi cumhurbaşkanına verilmiştir.

2.1.Olağanüstü Hal Durumunun Tehlikeli Salgın Hastalık Halinde Getirdiği Mekanizmalar

Olağanüstü Hal Kanunu'nun 6-9. maddeleri arasında tehlikeli salgın hastalıklara karşı alınabilecek tedbirler sayılmış, yetki ve sorumluluklar dağıtılmıştır. Bu maddelerde adı geçen yetki ve sorumluluklar şu şekilde sayılabilir:

- 1- Para Yükümlülüğü (md. 6)
- 2- Mal Yükümlülüğü (md. 7)
- 3- Çalışma Yükümlülüğü (md. 8)
- 4- Alınacak Tedbirler (md. 9)

Tehlikeli salgın hastalıklar, yani pandemi olarak tanımladığımız bulaşıcılığı yüksek, kamu düzenini ve kamu sağlığını tehdit eden hastalıklara karşı idare, yukarıda saydığımız gibi birtakım yetkilerle donatılmıştır. Bu yetkileri kullanırken idarenin kanunilik ilkesi ve ölçülülük ilkesi dışına çıkmaması gerekmektedir.

2.1.1.Para Yükümlülüğü: Pandemi vb. durumlarda devletler ekonomik anlamda sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bunun sebebi, zaten yolunda gitmeyen ekonomik faaliyetlerin sokağa çıkma yasağı gibi üretimi kötü etkileyen unsurlar tarafından daha da kötü hale getirilmesidir. Bu

durumda devletin para sıkıntısı yaşaması olağandır. Kanun lafzının da ifade ettiği gibi “*gerekli harcamalar öncelikle kamu kaynakları ve yardımlardan sağlanır.*” (Olağanüstü Hal Kanunu, 6. madde, 1. fıkra) Sonrasında ise gerekli olan harcamalar sağlanamadığı takdirde “*bölgedeki kredi kuruluşlarının olanaklarından yararlanılır.*” (Olağanüstü Hal Kanunu, 6. madde, 2. fıkra) Böylece salgını engellemek için ihtiyaç duyulan parasal durum karşılanmış olur.

2.1.2. Mal Yükümlülüğü: Kanun, olağanüstü hâl dönemlerinde ihtiyaç olan malların teminini sağlamak amacıyla tüzel ve gerçek kişileri “*arazi, arsa, bina, tesis, araç, gereç, yiyecek, ilaç ve tıbbi malzeme ile giyecek ve diğer maddeleri*” verme yükümlülüğüne tabi tutar. (Olağanüstü Hal Kanunu, 7. madde, 1. fıkra)

2.1.3. Çalışma Yükümlülüğü: Salgın ve doğal afet gibi dayanışma ve özveri gerektiren toplumsal felaketlerin çözülebilmesi için kanunun zorunlu kıldığı bir diğer mekanizma, çalışma yükümlülüğüdür. Burada dikkat edilmesi gereken iki husus, çalışmaya çağırılacak kişilerin 18-60 yaş arasında bulunması ve iş mevzuatının çalıştırma yasağı ile ilgili hükümlerinin göz önünde bulundurulmasıdır.

2.1.4. Alınacak Tedbirler: Yukarıda sayılan tüm yetki ve yükümlülüklerin yanında kanunun 9. maddesi, tehlikeli salgın hastalık durumunda alınacak tedbirleri saymıştır. Bu tedbirler aşağıdaki gibidir:

a) Bölgenin belirli yerlerinde yerleşimi yasaklamak, belirli yerleşim yerlerine girişi ve buralardan çıkışı sınırlamak, belli yerleşim yerlerini boşaltmak veya başka yerlere nakletmek,

b) Resmi ve özel her derecedeki öğretim ve eğitim kurumlarında öğrenime ara vermek ve öğrenci yurtlarını süreli veya süresiz olarak kapatmak,

c) Gazino, lokanta, birahane, meyhane, lokal, taverna, diskotek, bar, dansing, sinema, tiyatro ve benzeri eğlence yerleri ile kulüp vesair oyun salonlarını, otel, motel, kamping, tatil köyü ve benzeri konaklama tesislerini denetlemek ve bunların açılma ve kapanma zamanını tayin etmek, sınırlamak, gerektiğinde kapatmak ve bu yerleri olağanüstü halin icaplarına göre kullanmak,

d) Bölgede olağanüstü hâl hizmetlerinin yürütülmesi ile görevli personelin yıllık izinlerini sınırlamak veya kaldırmak,

e) Bölge sınırları içerisindeki tüm haberleşme araç ve gereçlerinden

yararlanmak ve gerektiğinde bu amaçla geçici olarak bunlara elkoymak,

f) Tehlike arz eden binaları yıkmak; sağlığı tehdit ettiği tespit olunan taşınır ve taşınmaz mallar ile sağlığa zararlı gıda maddelerini ve mahsullerini imha etmek,

g) Belli gıda maddeleri ile hayvan ve hayvan yemi ve hayvan ürünlerinin bölge dışına çıkarılmasını veya bölgeye sokulmalarını kontrol etmek, sınırlamak veya gerektiğinde yasaklamak, h) Gerekli görülen zaruri ihtiyaç maddelerinin dağıtımını düzenlemek,

i) Halkın beslenmesi, ısınması, temizliği ve aydınlanması için gerekli gıda madde ve eşyalarla her türlü yakıtın, sağlığın korunmasında, tedavide ve tıpta kullanılan ilaç, kimyevi madde, alet ve diğer şeylerin, inşaat, sanayi, ulaşım ve tarımda kullanılan eşya ve maddelerin, kamu için gerekli diğer mal, eşya, araç, gereç ve her türlü maddelerin imali, satımı, dağıtımı, depolanması ve ticareti konularında gerekli tedbirleri almak, bu yerlere gerektiğinde elkoymak, kontrol etmek ve bu malları satıştan kaçınan, saklayan, kaçırarak, fazla fiyatla satan, imalatını durduran veya yavaşlatanlar hakkında fiilin işleniş şekli veya niteliği de nazara alınarak işyeri bulunduğu mahal için hayati önem taşımadığı takdirde işyerini kapatmak,

j) Kara, deniz ve hava trafik düzenine ilişkin tedbirleri almak, ulaştırma araçlarının bölgeye giriş ve çıkışlarını kayıtlamak veya yasaklamak.”

2.2.Olağanüstü Durumlarda Temel Hak ve Özgürlüklere Müdahaleler: Sert Çekirdek Alan Güvencesi

Temel hak ve hürriyetlerin olağanüstü hâl dönemlerinde durdurulması durumunu düzenleyen hukuk kuralı, Anayasa'nın 15. maddesidir. Maddenin ifadesine göre “*durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.*” Burada ‘durumun gerektirdiği ölçüde’ ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla olağanüstü hâl ilanı sonrası temel hak ve hürriyetlerin aksine alınacak tüm kararların ölçülülük ilkesine tabi olması gerektiği sonucu ortaya çıkar. (Şirin, 2016, s.14)

Temel hak ve hürriyetler, Anayasa'nın 12. maddesine göre; kişiliğe bağlı, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez haklardır. Bu haklar doğumla kazanılır ve müdahalelere açık değildir. Herhangi bir kişi ya da kuruma devri söz konusu olmamakla birlikte kişinin bilinçli bir şekilde

kendisinden vazgeçebilmesine yol açabilecek herhangi bir hukuki norm yoktur. Tüm bu saydıklarımızla beraber olağanüstü hâl durumlarında temel hak ve hürriyetlerin ne şekilde durdurulacağı veya aykırı tedbir alınacağı tartışmalı bir konudur. Bu tip durumlarda temel hak ve hürriyetlerin sınırını çizmek büyük önem arz etmektedir. Bu sınırlar aşağıdaki gibi listelenebilir:

- 1- *Kanunilik*
- 2- *İlgili Maddelerde Belirtilen Sebeplerle Sınırlama*
- 3- *Gereklilik*
- 4- *Ölçülülük*
- 5- *Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülüklerle Uygunluk*
- 6- *Sert Çekirdek Alan Güvencesi* (Şirin, 2016, s.11)

Böylece olağanüstü hal dönemlerinde bile hukuk devleti ilkesinin derin anlamını hukuk sistemi içerisinde tezahür ettirmek mümkündür. Çünkü bir hukuk devleti hangi durumda kalırsa kalsın hukukun çizdiği alanla kısıtlıdır ve bireylerin haklarını en olağandışı dönemde bile korumakla sorumludur. Tüm bunların aksine olağanüstü dönemlerde, hukuk devletinin bireylerin hakkına rastgele müdahale etmesi beklenemez.

2.2.1.Sert Çekirdek Alan Güvencesi Nedir: Sert çekirdek alan kavramı, Anayasa'nın 15. maddesinde yer alan, her ne koşulda olursa olsun dokunulması yasak olan temel haklar ve hürriyetlerdir. Sert çekirdek alan içerisine giren haklar şu şekildedir:

- a) Yaşama Hakkı
- b) Kişinin (...) Maddi ve Manevi Varlığının Bütünlük Hakkı
- c) Kişinin (...) Din, Vicdan, Düşünce ve Kanaatlerini Açıklamaya Zorlanmama ve Bunlardan Dolayı Suçlanmama Hakkı
- d) Suçluluğu Mahkeme Kararı ile Saptanıncaya Kadar Suçlu Sayılmama Hakkı

Bunun gibi sert çekirdek alan içerisine 15. maddenin içeriğinde yer alarak giren hakların dışında, Anayasa'nın sistematik yorumlanması ile diğer maddelerde yer alan birtakım haklar da bulunmaktadır. Bu haklar mutlak dille kaleme alındığı için bu standardizasyonun içine dahil

edilmektedir. Listelenmiş hali aşağıdaki gibidir:

- 1- Angarya Yasağı (md. 18/1)
- 2- Uluslararası Ceza Divanının yetki alanı dışında vatandaşın sınır dışı edilememesi ve yurda girme hakkından yoksun bırakılamaması (md. 23/son)
- 3- İbadete, dini ayin ve törenlere katılmaya zorlanamama, dini inançlardan dolayı kınanamama ve suçlanamama (md. 24/3)
- 4- Düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamama ve bunlardan dolayı kınanamama ve suçlanamama (md. 25/2)
- 5- Basının sansüre tabi kılınamaması, izin ve mali teminat yatırma şartı koşulamaması (md. 28/1)
- 6- Dernek ve toplantı-gösteri haklarının izin sistemine bağlanamaması (md. 33 ve 34)
- 7- Kimsenin yaşına ve cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaması (md. 50/1)
- 8- Vatandaşın suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilememesi (md. 38/son)
- 9- Vatandaşlıktan çıkarma kararlarına karşı yargı yolunun kapatılmaması (md. 66/son) (Tanör/Yüzbaşıoğlu, 2019, s.166-167)

3.Sosyal Devlet İlkesinin Pandemi Karşısındaki İşlevleri ve Önemi

Sosyal devlet ilkesi, *“devletin sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla sosyal ve ekonomik hayata aktif müdahalesini meşru ve gerekli gören anlayış”* (Özbudun, 2019, s.138) olarak tanımlanır. Anayasanın 2. maddesinde yer alır.⁴

Tanımdan da anlayabileceğimiz üzere sosyal devlet, “sosyal adalet” ve “sosyal barış” kavramlarını yerine getirmeyi amaç edinmiştir. Bu sebeple olağan koşullarda hayatımıza devam ederken de savaş,

4 Madde 2 – Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

seferberlik, salgın gibi olağanüstü koşullar altında hayat mücadelesi verirken de sosyal devlet olarak tanımlanan güç, halkın ihtiyaçlarına yetişebilmek için belirli müdahaleleri yapabilmek adına belirli güçlerle donatılmıştır.

Sosyal devletin müdahale kapsamında sahip olduğu bu güçler, Ergun Özbudun tarafından sayılmıştır (Özbudun, 2019, s.146-154):

- a) *Herkese insan haysiyetine yakışır asgari bir hayat düzeyi sağlamaya yönelik tedbirler*
- b) *Vergi adaleti*
- c) *Kamulaştırma ve devletleştirme*
- d) *Planlama*
- e) *Sosyal haklar*

Tehlikeli salgın hastalıklarla mücadele ettiğimiz şu günlerde, sosyal devlet ilkesinin saydığımız yetkilerinden en öne çıkanı şüphesiz sosyal haklar diye tabir ettiğimiz pozitif statü haklarıdır. Pozitif statü hakları, birey karşısında *devlete olumlu bir şeyler yapma ödevini yükleyen haklar* (Gözler, 2019, s.76) olarak da tanımlanabilir. İçerisine “çalışma hakkı”, “adil ücret hakkı”, “sosyal güvenlik hakkı” “konut hakkı”, “sağlık hakkı”, “eğitim hakkı” gibi hakların dâhil olduğu pozitif statü hakları, tehlikeli salgın hastalıklarla mücadele ederken sosyal devlet ilkesinin önemini bize tekrardan hatırlatmıştır. Çünkü bu gibi durumlarda bireyler, belirli temel hak ve hürriyetlerinden yoksun kalması sebebiyle ihtiyaçlarını gideremeyecekleri bir hale gelebilirler. Devletin de görevi, belirli temel hak ve hürriyetlerinden yoksun kalan bireylerin ihtiyaçlarını ivedilikle gidermek ve sosyal haklar kapsamında kişileri asgari bir yaşam standardı ile buluşturmadır. Ülkemizde bu duruma örnek olarak, salgın sırasında maske bulunmaması durumunda, maskelerin devlet tarafından halka verilmesi gösterilebilir. Aynı zamanda sosyal güvenlik hakkı ve sağlık hakları kapsamında kişilerin tedavi görmesi de örnek olarak verilebilir. Anlaşılan o ki bundan sonraki yaşantımızda sosyal devlet ilkesinin ve pozitif statü haklarının değerini gerçek bir ciddiyetle daha iyi kavramış olacağız.

Sonuç

Hukuk, insanların kendi elleriyle oluşturmuş olduğu kurallar bütünüdür. İhtiyaç halinde tekrardan insan iradesi ile değiştirilebileceği açıktır. Bu durumda hangi zor durumda olursak olalım, ne gibi şartlarla karşılaşsak karşılaşırsak, anayasal ilkeler doğrultusunda, insan hakları ışığında en doğru sistemi tekrardan kurabileceğimize inancımız tam.

Koronavirüs salgını, insanlığa birçok şey öğretti, birçok şeyi tekrardan anımsattı. Anayasa hukuku ve insan hakları ve özgürlükleri de bundan nasibini elbette aldı. Anayasa hukukunun seyri açısından yeni dönemde çok daha farklı gelişmelerle karşılaşabiliriz. Anayasa ve anayasal haklar bu dönemde daha çok konuşulmaya devam edecek gibi görünüyor.

Kaynakça

AKKOYUNLU S.A. (2017). Genel Sağlıkın Korunmasına İlişkin İdari Bir Faaliyet Olarak Aşı Uygulamasının Kanuniliği, Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt. XXI, s.43-73

ANAYASA. (1982, Ekim 17). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Erişim Tarihi: 18.04.2020, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

A.Y.M; Halime Sare Aysal Başvurusu, 11.11.2015, Başvuru No: 2013/1789, Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası; A.Y.M; Muhammed Ali Bayram Başvurusu, 29.6.2016, Başvuru No: 2014/4077, Lexpera İçtihat Bilgi Bankası.

BBC. (2020, Mart 12). Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler? - Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü pandemi ilan etti. Erişim Tarihi: 24.04.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548>

GÖZLER, K. (2019). *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, (Onbeşinci Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI. (2020). 31 İlde 30.04.2020 - 03.05.2020 Tarihlerinde Uygulanacak Sokağa Çıkma Kısıtlaması. Erişim Tarihi: 01.05.2020, <https://www.icisleri.gov.tr/31-ilde-30042020-03052020-tarihlerinde-uygulanacak-sokaga-cikma-kisitlamasi>

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI. (2020). Şehir Giriş/Çıkış Tedbirleri ve Yaş Sınırlaması. Erişim Tarihi: 01.05.2020, <https://www.icisleri.gov.tr/sehir-giriscikis-tebirleri-ve-yas-sinirlaması>

MEDENİ KANUN. (2001, Kasım, 22). 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. Erişim

Tarihi: 05.05.2020, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>

MEDYASCOPE. (2020, Nisan, 13). Bilim tarihi uzmanı Laurent-Henri Vignaud: “Salgınlar, sosyal bağları yıktığı için büyük bir tehlikeye dönüşüyor”. Erişim Tarihi: 11.05.2020, <https://medyascope.tv/2020/04/13/bilim-tarihi-uzmani-laurent-henri-vignaud-salginlar-sosyal-baglari-yiktigi-icin-buyuk-bir-tehlikeye-donusuyor/>

ŞIRIN, T. (2020). *Tehlikeli Salgın Hastalıklarla Hukuksal Mücadeleye Anayasal Bir Giriş*

ŞIRIN, T. (2016). *1982 Anayasası'na Göre Temel Hak ve Özgürlüklerin Olağanüstü Hal Rejimi: Eski Kavramlara Yeniden Bakmak*

OLAĞANÜSTÜ HAL KANUNU, (1983, Ekim, 25), 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu. Erişim Tarihi: 23.09.2020, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>

ÖZBUDUN, E. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*, (Ondokuzuncu Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları

SAĞLIK BAKANLIĞI. Aşı Nedir, Nasıl Etki Eder. Erişim Tarihi: 14.05.2020, <https://asi.saglik.gov.tr/genel-bilgiler/49-a%C5%9F%C4%B1-nedir,-nas%C4%B1-etki-eder.html>

TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU, (2019). *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*

TÜRK TABİPLER BİRLİĞİ. (2020, Nisan, 4). Salgınlarla Yönelik Türk Tabipleri Birliği Etik Kurulu Görüşü. Erişim Tarihi: 08.05.2020, https://www.ttb.org.tr/makale_goster.php?Guid=4da9a49c-7674-11ea-b329-aa051764b049

UMUMİ HIFZISSIHA KANUNU. (1930, Mayıs 6). 1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıha Kanunu. Erişim Tarihi: 15.05.2020, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf>.

COVID-19 PANDEMİSİNİN CEZA HUKUKUNA ETKİLERİ VE İNFAZ YASASI DÜZENLEMELERİNİN BU KAPSAMDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Kübra ZEREN¹

1.COVID-19'un Ceza Hukukuna Etkilerinin TCK 195 ve İlgili Diğer Maddeler Kapsamında Değerlendirilmesi

1.1.Karantina Tedbirlerine Uymama Neticesinde Ceza Hukuku Sorumluluğu

COVID-19 dediğimiz yeni tip Koronavirüsün ceza hukukuna etkilerini değerlendirirken ilk incelememiz gereken, alınan tedbirlere uymamanın cezai sorumluluğu olup olmadığıdır. Bu kapsamda TCK m.195² karantina tedbirlerine³ uymamanın cezai yaptırımını düzenlemektedir. TCK m. 195'de tanımlanan suç bakımından karantina tedbirinin arz ettiği en önemli özellik, belirli veya belirsiz kişiler bakımından bir tecrit oluşturmasıdır. Bu itibarla, karantina tedbiri uygulaması, kolluk müdahalesini, kolluğun gözetim ve denetimi altında icrasını gerekli kılmaktadır (Özgenç, Akkanat, Çağlar, Sümer ve Özekes, 2020, s. 19).

Madde 195:

“Bulaşıcı hastalıklardan birine yakalanmış veya bu hastalıklardan ölmüş kimsenin bulunduğu yerin karantina altına alınmasına dair yetkili makamlarca alınan tedbirlere uymayan kişi, iki aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”

Hükümde yetkili makamlarca alınan önlemlere uyulmaması suç olarak tanımlanmıştır. Böylece madde gerekçesinde de yer aldığı gibi kamu sağlığının korunması amaçlanmıştır. Bu hüküm herkes için bağlayıcı olup hükme uymamak suçtur ve cezası iki aydan bir yıla kadar hapis cezasıdır. Bu suçla ilgili soruşturma ve kovuşturma işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi için kimsenin şikâyeti gerekmez. Re'sen kovuşturulan suçlar arasında yer alır. Yani savcılık veya kolluk, bu tedbirlere uymayan kişinin haberini bir şekilde aldıktan sonra direkt olarak süreci başlatır ve asliye ceza mahkemesinde⁵ yargılama yapılır (Mıhçı, 2020).

1.2. Yetkililerin Açıkladığı Hukuki Tedbirler

Bu tedbirlerden kastedilen herkes için bilinen el yıkama, sosyal mesafede bulunma gibi genel nitelikli tedbirler değildir. Bizzat ilgisine direkt olarak bildirilen, uyulması zorunlu olan özel nitelikli tedbirlerdir.

COVID-19'a karşı zorunlu tutulan resmi tedbirler şunlardır:

- a) İlgili kişinin 14 günlük süre içerisinde duruma göre belirli bir tıbbi kurumda ya da evde kalması zorunlu tutulur.
- b) Somut olayın ciddiyetine bağlı olarak, ev dışına çıkmanın mutlak olarak gerekli olduğu hallerde başka kişilerle aynı ortamda bulunulacaksa tıbbi (cerrahi) maske takılması gerekir.
- c) Evde bulunulan süre içerisinde tıbbi olarak beklenmeyen bir durum gerçekleştiğinde, semptomun ortaya çıktığı hallerde 112 Acil hattına haber verilmesi gerekir.
- d) Eğer mümkünse ev içerisinde diğer ev sakinlerinden farklı bir odada kalınması gerekir, eğer bu mümkün değilse farklı bir odada bulunması gerekir, ayrıca diğer kişilerle en az 1 metrelik mesafe korunmalıdır. Bunların yanında tıbbi (cerrahi) maske takmak yine de zorunludur. e) Tıbbi (cerrahi) maskenin nemlenmesi halinde değiştirilmesi zorunludur. Eve ziyaretçi kabul etmek yasaktır.

1.3. Hasta Olan Kişinin Virüsü Bulaştırması Yoluyla Öldürme veya Yaralama Suçunun Ortaya Çıkması

Yukarıda da dediğimiz gibi bulaşıcı hastalıkların bir başkasına bulaştırılması ayrı bir suç tipi olarak düzenlenmemiştir. Bu nedenle failin cezai sorumluluğunu belirleyebilmek açısından eylem gerçekleşirken

tipikliğin sübjektif unsuru dediğimiz manevi unsura⁴ dikkat etmemiz gerekir. Haksızlık teşkil eden bu fiil ile kişi arasında manevi bir bağın da kurulması gerekir (Artuk, 1989, s. 221). Aksi halde bir suçun varlığından bahsedilemez. Failin fiilinin sonucu yaralama veya öldürme olabileceği gibi bir sonuç doğurmaması da mümkündür. Bu halde de fiilin tehlike oluşturmamasından hareketle tehlike suçundan bahsedilir.

1.3.1. Virüsü Bulaştıran Failin Öldürme Kastıyla Hareket Etmiş Olması:

Kural olarak suçlar kasten işlenebilir (m.21/1). Taksirle işlenen fiiller, ancak kanunun açıkça belirttiği hallerde cezalandırılır (m.21/2).

Bulaşıcı hastalık olan COVID-19'un hapsirme, öksürme, fiziksel temas halinde kişiden kişiye bulaşabilme açısından elverişli ortamın olduğu bilinmektedir. Virüsün sağlıklı kişiye (mağdur) geçme durumunda hasta kişinin kasti hareketi söz konusu olsa bile virüsün özelliği gereği kısa sayılamayacak bir süre (14 gün) sonunda ancak belli olacaktır. Bu da failin hareketi ile netice arasındaki illiyet bağının tespitini oldukça zorlaştırır. Belirtiler belli olsa bile hastalığın tespiti için test yapılması gerekmektedir.

Hastalığın kasten bulaştırılmasında doğrudan kast söz konusu olabilir. Doğrudan kastta, suç tipindeki maddi unsurların somut olayda gerçekleşeceği günlük hayat tecrübelerine göre muhakkak addedilmelidir (Artuk, Gökçen, Alşahin ve Çakır, 2019, s. 434).

Hasta veya taşıyıcı olduğunu bilen bir kimse öldürmek istediği bir diğer kişiye bilerek ve isteyerek virüsü bulaştırmış olabilir. Kişinin ölmesi kesin olmamakla birlikte bu durumda da kasten öldürmeye teşebbüs⁵ suçu oluşmuş olur. Ancak tahmin edilebileceği gibi bu suçların ispatı ve illiyet bağının varlığının tespiti oldukça zordur. Virüs veya salgın hastalık bulaştırmaya ilişkin ayrıca bir suç tipi düzenlenmemesi bu kapsamda işlenecek veya işlenmiş suçların cezai yaptırımında önemli bir eksikliklerdir. TCK m.195 bu şekilde işlenmiş öldürme veya yaralama suçlarıyla ilgili bir madde olmayıp, karantina kurallarına uymama sonucuna ilişkin bir maddedir.

1.3.2. Virüsü Bulaştıran Failin Olası Kast veya Bilinçli Taksir İle Hareket Etmiş Olması:

Virüsün olası kast ile bulaştırılma durumu ise failin taşıyıcı veya hasta olduğunu bilmesine rağmen açıkça birini öldürme kastı olmasa da

bulaştırma ihtimalini ve neticelerini bilmesi, ancak umursamaması durumudur.

Olası kast kavramı, TCK m. 21/2'de⁶ düzenlenmiştir. Bir suçun kanuni tanımındaki unsurların somut olayda gerçekleşmekte olduğunun muhtemel addedildiği hallerde söz konusu olur (Artuk, Gökçen, Alşahin ve Çakır, 2019, s. 434).

Hem Türkiye'de hem de dünyada alınan önlemler ışığında görülmektedir ki bazı kişilerin Covid-19 taşıma ihtimali daha yüksektir. Bu kişiler son dönemde yurtdışına çıkmış olanlar, hastalığa yakalandığı tespit edilen kimseyle aynı ortamda bulunan kişiler olarak düşünülebilir. Bu belirttiğimiz kişi grubunun henüz hastalığa yakalanmış olması kesin olmamakla birlikte yakalanma ihtimali çok yüksektir. Aynı zamanda bu kişilerin gerek duyurulardan gerek medyadan hastalığa yakalanmış olmalarını veya taşıyıcı olduklarını bilmeleri hayatın olağan akışı içinde mümkündür. Dolayısıyla bu kişilerin maddede yer almasına göre elverişli hareketlerle hastalığı bir başkasına bulaştırmaları olası kast olarak değerlendirilebilecektir.

Örnek olarak, Umre ziyareti için Suudi Arabistan'a giden ve bu ülkeden tekrar Türkiye'ye dönen vatandaşların virüsü taşıdıkları ihtimaliyle karantinaya alındıktan sonra karantina koşullarına uymayıp kaçarak TCK'nın 195. maddesinde düzenlenen suçta işlediği, virüsü başkasına bulaştırmaları sebebiyle ölmesine sebep olması durumunda ise olası kastla öldürmeden söz edileceği açıktır.

Bulaştırmada bilinçli taksirden⁷ de söz edilebilmektedir. Burada suçun maddi unsurlarının gerçekleşebileceğinin öngörülmesine, ancak gerçekleşmesinin istenmemesine rağmen, söz konusu yükümlülüğe aykırı hareketin icrasından kaçınmama söz konusudur (Artuk, Gökçen, Alşahin ve Çakır, 2019, s. 435).

Maddeden de hareketle hastalık belirtileri⁸ bulunan bir kimsenin önlem almaksızın sosyal hayatında sıklıkla görüştüğü kişileri uyardıktan günlük yaşamına devam etmesi veya hastalığın bulaşmasına sebebiyet veren elverişli davranışlarla kişinin hastalığı bir başkasına bulaştırması durumunda bilinçli taksirden söz edilebilecektir.

Örnek verecek olursak yine Umre ziyaretinden dönen, virüsü

7 Bilinçli taksir kavramı, TCK m. 22/3'de düzenlenmiştir. Madde 22/3: "Kişinin öngördüğü neticeyi istememesine karşın, neticenin meydana gelmesi halinde bilinçli taksir vardır; bu halde taksirli suçta ilişkin ceza üçte birden yarısına kadar artırılır."

taşıdıklarını bilmeden, belirtilerin sebebinin soğuk algınlığı veya nezle olduğunu düşünen vatandaşların önlem almaksızın virüsü bir başkasına bulaştırmalarında bilinçli taksirden söz edilecektir (Aktuğ ve Kırak, 2020).

1.3.3. Hastalığın Bulaştığı Kişinin Ölmemesi:

COVID-19 salgınında, üçüncü kişiye bulaşan virüs ölümüne sebep olmayabilir. Bu durumda hastalığın semptomlarında da anlaşılacağı üzere kişi bağışıklığına göre ağır veya hafif şekilde hastalığı atlatmaktadır. Neticede virüsü başkasına bulaştıran kişi, başkasının vücuduna acı vermektedir.

TCK'nın yaralama ile ilgili maddelerinde bu fiilin faili, "başkasının vücuduna acı veren veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişi" olarak tanımlanmaktadır. Bu sebepten ötürü virüsü bir başkasına bulaştıran kişi için virüsü bulaştırdığı kişi ölmesede dahi sağlığının bozulmasına sebep olduğu için TCK m. 86 uygulanabilecektir. Eğer bu fiil taksirle işlenmiş ise m.89⁹ uygulama alanı bulacaktır.

Bu hükümlerden bahsedilirken salgının henüz yeni bir hastalık olduğu ve ileriki günlerde insan vücudunda yeni hasarlara yol açması durumunda ayrıca değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

1.4.COVID-19 Suçunun Tehlike Suçu Bakımından Değerlendirilmesi

Genel güvenliğin kasten tehlikeye sokulması suçu, TCK m.170/2 COVID-19 kapsamında değerlendirilecektir.

Soyut tehlike suçu niteliğinde genel güvenliği kasten tehlikeye düşürme suçu (TCK m.170/2): Soyut tehlike suçları, fiilin cezalandırılabilmesi için somut bir tehlikenin varlığının aranmadığı, kanundaki hareketin yapılmasının yeterli görüldüğü suçlardır. Bu fıkradaki suçun cezalandırılabilmesi için, kişilerin hayatı, sağlığı veya malvarlığı bakımından tehlike yaratması şart değildir. Daha doğrusu tehlikenin tehlikesine neden olma ceza yaptırımını altına alınmıştır. Zarardan ziyade tehlikenin varlığı yeterlidir. Özellikle belirtelim ki; suçun bu halinde hareketin neticesinin, kişilerin sağlığı veya malvarlığı bakımından tehlikeyi doğurmaya elverişli olması gerekir. Bu maddenin ikinci fıkrası, koronavirüs karantinasından kaçarak diğer bireylere virüsü 9 Taksirle yaralama, Madde 89/1:" Taksirle başkasının vücuduna acı veren veya sağlığının ya da algılama yeteneğinin bozulmasına neden olan kişi, üç aydan bir yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır."

bulaştırma riski soyut tehlike suçu niteliğinde genel güvenliği kasten tehlikeye sokma suçunu oluşturabilir.

Ancak görülmektedir ki mevcut durumda teoride açıkladığımız, kasten veya taksirli öldürme ya da yaralama suçlarında düzenlenen suç tipleri için uygulanan yaptırımlar virüs bulaştırmada aynı şekilde uygulanmamaktadır. Öncelik virüs ile mücadelede sağlık kurumlarının çalışmalarına verilerek bunun cezai boyutu yalnızca para cezası ile sınırlandırılmış, karantina ihlallerinde ise farklı kurumlara yatırılarak süreç kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu da COVID-19 ile mücadelede cezai konuda yetersiz kalınmasına sebep olmaktadır. En doğrusu kanaatimce COVID-19 gibi salgın hastalıkların her zaman gelebileceği ve buna uygun önlemlerin öncesinden alınması gerektiğidir. Her alanda alınması gereken önlemler ceza hukuku alanında da alınmalı ve buna uygun özgü bir suç tipine kanunda yer verilmelidir.

1.5. COVID-19'un “Fiyat Etkileme” Suçundaki Yeri ve Sorumluluğu

TCK'nın Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar Bölümü'nde yer alan “fiyatları etkileme” başlıklı 237. maddesinde¹⁰ düzenlenen bu suç; işçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesi sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla yalan haber veya havadis yaymak veya sair hileli yollara başvurularak işlenmektedir (m:237/1).

Bu eylemin gerçekleştirilmesi sonucu besin veya malların değerlerinde veya işçi ücretlerinde artma veya eksilme şeklinde bir değişiklik yaşanır (m:237/2) veya bu suçu bir ruhsatlı simsar veya borsa tellalı işlerse fiyatları etkileme suçundan dolayı verilecek ceza artırılır (m:237/3) (Tepe, 2010, s. 89-102).

Maddede sair hileli yollara başvuran kimse ibaresi yer almaktadır. Pandemi döneminde sıkça rastladığımız, günlük hayatta da duyduğumuz maske ve dezenfektan satışlarını örnek verebiliriz. 1 liralık maskeyi 5-10 lira gibi daha yüksek fiyatlara satılması; dezenfektan, kolonya fiyatlarının da aynı şekilde vatandaşın içinde bulunduğu zor durumdan faydalanılarak fahiş fiyatlarda satılması bu suçun oluşmasına sebebiyet vermektedir. Bu şekilde fiyatları etkileyen kimse ceza hukuku 10 Madde 237- (1) İşçi ücretlerinin veya besin veya malların değerlerinin artıp eksilmesi sonucunu doğurabilecek bir şekilde ve bu maksatla yalan haber veya havadis yayan veya sair hileli yollara başvuran kimseye üç aydan iki yıla kadar hapis ve adli para cezası verilir. (2) Fiil sonucu besin veya malların değerleri veya işçi ücretleri artıp eksildiği takdirde ceza üçte biri oranında artırılır. (3) Fail, ruhsatlı simsar veya borsa tellalı ise ceza ayrıca sekizde bir oranında artırılır.

bakımından da sorumludur.¹¹

1.6. COVID-19'un "Mal veya Hizmet Satımından Kaçınma" Suçundaki Yeri ve Sorumluluğu

TCK'nın Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar Bölümü'nde yer alan mal veya hizmet satımından kaçınma suçu 240. maddede¹² yer almaktadır. Ticaret hayatının aktörleri, ekonomik faaliyetleri yerine getirirken, kamu için acil ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olacak biçimde hareket edemezler. Bu yönde gerçekleştirilen fiiller, ekonomik hayatın düzen içinde işlemesi esasına duyulan güveni zedeleyecektir. Bu nedenle yasa koyucu tarafından bu nitelikteki fiiller yaptırıma tabi kılınmış ve bir suç olarak düzenlenmiştir (Çakmut, 2019). Ancak, bu suçtan dolayı failin cezalandırılabilmesi için, belirli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınmak suretiyle kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkması gerekir. Kamu için sağlık sektörü özellikle bu pandemi döneminde en önemli ve acil ihtiyaçları karşılamaktadır. Örneğin özel hastanelerin sağlık hizmetlerini aksatması kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bu durumda maddede de yer alan objektif cezalandırılma şartı olan kamu için acil ihtiyaç durumu sağlanırsa TCK m.240 uygulama alanı bulacaktır.

2.COVID-19'un İnfaz Kanunundaki Yeni Düzenleme Açısından Değerlendirilmesi

COVID-19'un ceza hukukuna etkisini incelediğimiz gibi cezaevlerine olan etkisini de incelemek yerinde olacaktır. Neticede cezanın temel amacı caydırıcılıktır. Caydırıcılığın sağlanabilmesi için de cezaların istikrarlı bir şekilde uygulanması gerekir. Burada ceza infaz kurumlarının durumu çok önemlidir. Ne yazık ki ülkemizde ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin sayısı mevcut kapasitenin çok üzerindedir Bu da infaz yasasında bir takım düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Tabii bu düzenlemedeki maddelerin ne kadar yerinde ve yeterli olduğu ayrıca değerlendirilmelidir.

Öncelikle bu düzenlemenin COVID-19 ile bir ilgisi yoktur. Yalnızca 11 Vatandaşların karşılaşılan fahiş fiyatları "Alo 175 Tüketici Danışma Hattı"na bildirmeleri gerekmektedir. İncelemeler ışığında fiilde herhangi bir suç kastının bulunmadığı tespit edildiği takdirde Kabahatler Kanunu'na göre idari para cezası verilir. 12 Madde 240/1: " Belli bir mal veya hizmeti satmaktan kaçınarak kamu için acil bir ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olan kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."

düzenlemede buna ilişkin alınmış birtakım tedbirler de yer almaktadır. Bu değerlendirmemizde bunların üzerinde durulacaktır.

Bu düzenleme toplam 69 maddeden oluşmaktadır. Terminolojik açıdan da doğru kullanmamız gerekir ki bu bir af değildir. TCK 65 ve Anayasanın 85. maddesi affın nasıl olacağını açık bir şekilde düzenlemiştir. Düzenlemenin gerekçesine bakarsak eğer bugün Türkiye’de ceza ve tutukevleri kapasitesi 115.000’dir. Arttırılmış kapasite ise 219.880’dir. Mevcut tutuklu, hükümlü ve hüküm özlü sayısına bakarsak eğer toplam 293.629 kişi vardır (Epözdemir ve Alşahin, 2020). Dolayısıyla şu an da cezaevlerindeki kişi sayısı mevcut kapasitenin iki buçuk katı fazladır ve koşullardaki insanlar zor koşullarda cezalarını çekmektedir. Mevcut sayının arttırılmış kapasitenin bile üstüne çıktığını görmekteyiz.

Ceza infaz hukukunun temel ve evrensel amaçlarından bir tanesi ıslah ve caydırıcılıktır. Bir diğer ilkesi ise hakça, insanca, insan onuruna yaraşır şekilde cezanın infazının gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Ve bugün gelinen noktada ceza infaz kurumlarının durumu cezaların insan onuruna yaraşır bir şekilde infazının önünde engel oluşturmaktadır. Bu düzenlemenin temel gerekçesi de buna dayanmaktadır.

Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda COVID-19 İle İlgili Tedbirler:

Madde 53/5:

“Covid-19 salgın hastalığının ülkemizde görülmüş olması sebebiyle, açık ceza infaz kurumlarında bulunanlar ile kapalı ceza infaz kurumunda bulunup da açık ceza infaz kurumlarına ayrılmaya hak kazanan hükümlüler, 105/A maddesi kapsamında denetimli serbestlik tedbiri uygulanarak cezasının infazına karar verilen hükümlüler ve 106’ncı madde veya diğer kanunlar uyarınca denetimli serbestlik tedbirinden yararlanan hükümlüler, 31/5/2020 tarihine kadar izinli sayılır. Salgının devam etmesi hâlinde bu süre, Sağlık Bakanlığının önerisi üzerine Adalet Bakanlığı tarafından her defasında iki ayı geçmemek üzere üç kez uzatılabilir. Bu fıkra uyarınca izinli sayılanlar hakkında 95 ve 97’nci madde hükümleri uygulanır.” (Resmi Gazete, 2020)

Hükmün anlaşılması için öncelikle açık cezaevlerinin ne olduğundan bahsetmekte fayda vardır:

Açık cezaevleri, hükümlülerin çalıştırılması esası üzerine kurulmuş,

dıştan korumayla görevli personeli bulunmayan ve firara karşı koruma önlemleri olmayan ceza infaz kurumlarıdır. Cezasının büyük bölümünü iyi hal ile geçirmiş hükümlüler, cezalarının kalan kısmı için açık cezaevlerine nakledilir ve yavaş yavaş sosyal hayata ve çalışma hayatına ısınmaları sağlanır. Dolayısıyla açık cezaevi hükümlünün dış dünyaya uyum sağlayabilmesi için bir ara duraktır ve bu ara durak hastalığın bulaşma riskinin en fazla olduğu duraktır. Yukarıdaki madde de buna ilişkin bir düzenlemedir. 31 Mayıs 2020 tarihine kadar açık ceza evine geçen veya geçmeye hak kazanan hükümlüler eve gönderilecektir. Hükümlülerin cezaları evde infaz edilecektir ve evde geçirilen kısım da cezadan düşürülecektir. Bu süre her defasında Sağlık Bakanlığının önerisiyle uzatılabilecektir.

Sonuç

Bulaşıcı hastalıkların etkileri beklenemez nitelikte olabildiği gibi çözümleri de çok zor olabilmektedir. Her alanda etkileri incelenirken ceza hukukuna olan etkileri de yadsınamaz niteliktedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi salgının yayılmaması için alınan önlemler ne kadar önemliyse bunlara uyulması da son derece önemlidir. Uyulmaması durumunda hangi suçların oluşabileceği, bulaşması durumunda bu bulaşmanın kasten veya taksirle olması ya da tehlike oluşturması halinde ne tür sonuçlar doğurabileceği bu çalışmada anlatılmaya çalışılmıştır. COVID-19'un ceza hukukuna etkileri incelenirken, ceza hukukunun bir parçası olan infaz hukukuna olan etkisi de yeni düzenlemeyle yapılan kanun değişikliği çerçevesinde kısaca değerlendirilmiştir. Son olarak şunu da söylemek gerekir ki yeni ve beklenilmeyen bir hastalık olan COVID-19 gibi daha birçok hastalık insanoğlu tarafından görülecektir. Şüphesiz her dönemde etkileri daha büyük ve sonuçları daha ağır olacaktır. Bu yüzden bu gibi hastalıkların ceza hukuku bakımından incelenmesi ve bunlara ilişkin suç ve cezaların kanunlarımızda daha detaylı yer alması gerekmektedir.

Kaynakça

AKTUĞ, Z., & KIRAK, R. (2020, Nisan). Korona Virüs Salgınının Ceza Disiplini Açısından Değerlendirilmesi.

ARTUK, M. E. (1989). Suç Genel Teorisi. M. E. Artuk içinde, Ceza Hukuku El

Kitabı (s. 221). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım

ARTUK, M. E., GÖKÇEN, A., ALŞAHİN, M., & ÇAKIR, K. (2019). Ceza Hukuku Genel Hükümler (13 b.). Ankara: Adalet.

BBC. (2020,Nisan 20). Koronavirüs: İnfaz paketinde neler var, hangi suçlara infaz indirimi geldi? Erişim tarihi: 15.07.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52113167>

BBC. (2020,Şubat 15) Pandemi nedir, ülkeleri nasıl etkiler?Dünya Sağlık Örgütü koronavirüsü pandemi ilan etti. Erişim tarihi: 13.07.2020,

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548>

BİANET. (2020, NİSAN 7) İnfaz kanununda neler değişecek? Erişim tarihi: 15.07.2020, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/222592-5275-sayili-infaz-kanunu-nda-neler-degisecek>

ÇAKMUT, Ö.Y.(2019). Türk Ceza Yasası'nda Mal veya Hizmet Satımından Kaçınma. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuki Araştırmalar Dergisi, 25(2)

HUKUKİ HABER. (2020, Nisan 3) Koronavirüs salgınının ceza disiplini açısından değerlendirilmesi. Erişim tarihi:16.07.2020, <https://www.hukukihaber.net/makale/korona-virus-salgininin-ceza-disiplini-acisindan-degerlendirilmesi-h435879.html>

LEXPORA. (2020, Nisan 12). Covid-19 salgın hastalığı sebebiyle alınan tedbirlerin usul hukukuna etkisi. Erişim tarihi:16.07.2020, <https://blog.lexpera.com.tr/covid-19-salgin-hastaligi-sebebiyle-alinan-tedbirlerin-usul-hukukuna-etkisi/>

MAMAKHAVADİS.(2020,Nisan23)COVID-19salgınsürecininTCKkapsamında değerlendirilmesi. Erişim tarihi:18.07.2020, <https://mamakhavadis.com/index.php/makale/covid-19-salgin-surecinin-tck-kapsaminda-degerlendirilmesi>

MEDYASCOPE. (2020,Mayıs18) Medyascope Youtube Kanalı: Salgın sonrasında hukuk dönüşecek mi? Edgar Şar'ın konuğu Doç.Dr. Olgun Akbulut. Erişim tarihi:14.07.2020, https://www.youtube.com/watch?v=1j_AMUpOTSw

MIHCI HUKUK. (2020, Nisan). Karantina kurallarına uymamak hapis cezası gerektirir. Erişim tarihi:26.07.2020,<https://mihci.av.tr/karantina-kurallarına-uymamak-hapis-cezası-gerektirir/>

MÜHF-MED. (2020, Nisan 9) Mühf-med Youtube Kanalı: İnfaz Yasası Düzenlemeleri. Erişim tarihi:14.07.2020,<https://www.youtube.com/watch?v=dWethsCyQXc&t=1325s>

NEOLDU.COM. (2019, Temmuz 21). Genel güvenliğin kasten tehlikeye sokulması suçu. Erişim tarihi: 26.07.2020, <https://www.neoldu.com/genel-guvenligin-kasten-tehlikeye-sokulmasi-sucu-36780h.htm>

ÖZGENÇ, İ. (2018). Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler. (Ondördüncü Baskı). Ankara: Seçkin

RESMİ GAZETE.. (2020, Nisan 15). Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Erişim tarihi: 26.07.2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200415-16.htm>

ŞAFAK. (2020, Nisan 4). Covid-19'un ceza hukukuna etkileri. Erişim tarihi: 15.07.2020, https://www.youtube.com/results?search_query=cov%C4%B1d+19+un+ceza+hukukun+a+etkileri

T.C ADALET BAKANLIĞI. (2020, Mart). Adalet Bakanlığı, Bakan Gül: Koronavirüse karşı tüm tedbirlerimizi aldık. Erişim tarihi: 29.07.2020, <http://www.basin.adalet.gov.tr/Etkinlik/bakan-gul-korona-viruse-karsi-bakanlik-olarak-tum- tedbirlerimizi-aldik>

TEPE, İ. (2010). Fiyatları Etkileme Suçu. Ceza Hukuku Dergisi, 5(14), 89-102, Turkish Academy of Sciences. (2020). TÜBA COVID-19 KÜRESEL SALGINI: Hukuki Değişim ve Etkileşimler Raporu. Ankara: TÜBA.

Türkiye Gazetesi. (2020, Mart 23). Türkiye Gazetesi Youtube Kanalı: Adalet Bakanı Gül Korona Virüs Salgınına Yönelik Alınan Yeni Tedbirleri Açıkladı. Erişim tarihi: 14.07.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=pbJWEr9OWMM>.

TÜRK CEZA KANUNU (26 Eylül 2004 tarih ve 5237 sayılı).

TÜRK DİL KURUMU. (2020). Pandemi nedir? (Erişim tarihi: 12.08.2020, <http://www.tdk.gov.tr/?s=PANDEM%C4%B0>

WORLD HEALTH ORGANIZATION. (2020, Ocak 12). Yeni Koronavirüs-Çin. Erişim tarihi: 14.07.2020, <https://www.who.int/csr/don/12-january-2020-novel-coronavirus-china/en/>

COVID-19 PANDEMİSİNİN SAĞLIK HUKUKU KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ SAĞLIK ÇALIŞANLARININ HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Makbule Pelin SAYIR¹

“Beni Türk hekimlerine emanet ediniz.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

Giriş

Koronavirüs ya da Coronavirüsü adıyla bilinen virüs ilk kez 2019'un Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde görülerek “2019-nCoV” olarak adlandırılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Şubat 2020'de bu virüsten kaynaklanan hastalık COVID-19 olarak isimlendirilmiştir. 11 Mart 2020 tarihinde pandemi² ilan edilmiştir. Yüksek ateş, kuru öksürük ve ilerleyen dönemlerde nefes darlığına yol açan hastalığın belirtileri, orta derecede soğuk algınlığı belirtilerinden ölüme varabilecek kadar olabilmektedir. Ölüm oranı %3'ün üzerinde olan Koronavirüsün 9 yaşın altındaki bireylerde görülme sıklığı çok düşük olup hastalık, 80 yaşın

1 Makbule Pelin SAYIR İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisans Öğrencisi, E-mail:pe-linsayir@gmail.com, ORCID:orcid.org/0000-0002-6375-2600

2 Dünya Sağlık Örgütü'ne göre pandemiler veya pandemik hastalıklar, bir kıta hatta tüm dünya yüzeyi gibi çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara (epidemilere) verilen genel addır.

üzerindeki bireylerde ve solunum yolu hastalıklarına sahip olanlarda yüksek ölüm oranına sahiptir. Tedavisinde şu ana kadar temel prensipler kullanılmakla birlikte aşı geliştirmek adına yapılan klinik çalışmalar devam etmektedir. (BBC, 2020)

Türkiye’de ilk vaka 11 Mart 2020 tarihinde açıklanmıştır. İlk vakanın açıklanmasının ardından virüsle mücadele yönünde çalışmalar hız kazanıp virüsün yayılmasını önlemek amacıyla tedbirler alınmıştır. Bünyesinde, Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji, Göğüs hastalıkları, İç Hastalıkları uzmanı hekimlerden en az ikisinin bulunduğu ve 3. seviye erişkin yoğun bakım yatağı bulunan hastaneler ‘Pandemi Hastanesi’ olarak kabul edilmiştir. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020)

Sağlık çalışanları ülkemizde virüsün görüldüğü ilk günden itibaren virüsle mücadelede ön safta olup halk sağlığı adına çalışmalarına devam etmektedirler. Sağlık çalışanlarına duyulan ihtiyacın gözler önünde olduğu bu süreçte sağlık hukukunun önemi de anlaşılmıştır. Gerek devletin salgın sürecindeki yükümlülükleri gerekse sağlık çalışanları ve hastaların sahip olduğu hak ve sorumlulukların bilincinde olması adına sağlık hukuku alanında çalışmalar devam etmektedir.

1.COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Hakları

COVID-19 pandemisi nedeniyle hepimizin zor günlerden geçtiği bu dönemde sağlık çalışanlarının içinde bulunduğu zorlu şartlar göz ardı edilmemelidir. Her şeyden önce, biz evlerimizde kalırken hastanelerde bizler için çalışan sağlık çalışanlarının da birer insan oldukları unutulmamalı ve hakları incelenirken sahip oldukları mesleki hakların yanı sıra insan olmalarından kaynaklanan temel hak ve özgürlükleri de bu incelemeye dâhil edilmelidir.

1.1.Yaşama Hakkı

Diğer tüm haklardan bahsedebilmek için ilk olarak değinilmesi gereken hak, yaşama hakkıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 3.maddesine göre “Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.” Anayasada ise yaşama hakkı 17.maddenin ilk fıkrasında “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.” (Anayasa, 1982) şeklinde düzenlenmiştir. COVID-19, 25.04.2020 tarihi itibarıyla Dünya genelinde 200 bin 698’den fazla kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. (BBC NEWS, 2020)

Hayati riski açıkça bilinen COVID-19 salgınında görevi hayat kurtarmak olan sağlık çalışanlarının yaşama hakkı korunup gözetilmelidir.

1.2.Sağlık Hakkı

Anayasanın “Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması” başlıklı 56. Maddesinin ilk fıkrasına göre “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.*”. Türk Tabipleri birliği tarafından yayımlanan Hekim Hakları Bildirgesinde hekimlere çalıştıkları kurumlarda, sağlıklı ve güvenli çalışma ortamı sağlanması; çalışma süresinin ise hekimlerin sağlık hakkı gözetilerek düzenlenmesi gerektiği açıkça belirtilmiştir. Aynı bildirgeye göre başta devlet olmak üzere sağlık hizmeti sunan kurumların tamamı bu hakkın kullanılmasını gözetmekle yükümlüdür. (Türk Tabipleri Birliği, 2020) Sağlık çalışanlarının içinde buldukları riskin pandemi sürecinde artması kaçınılmazdır. Fakat çalışma koşullarındaki olumsuzluklar, koruyucu ekipmanlardaki eksiklikler, sağlık çalışanlarının hasta oldukları halde çalışmaya zorlanmaları ve nöbet çizelgelerinin 24 saat kesintisiz çalışmayı öngörüyor olması, içinde buldukları riski arttırarak çalışanların sağlık hakkına zarar vermektedir. (Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, 2020) . Sağlık çalışanlarının içerisinde buldukları riskleri en aza indirmek için Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ) tarafından belirlenen mesleki önlemlerin alınması, COVID-19 hastalarına bakan sağlık çalışanlarının çalışma saatlerinin azaltılması, sağlık çalışanlarının fiziksel ve zihinsel sağlığını ve bakım kalitesini korumak için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020)

1.3.Baskı Altında Olmadan Mesleğini Uygulama Hakkı

Hekimlik mesleğinin yapısı gereği hekimler, mesleklerini hiçbir baskı girişimi ya da özgürlük kısıtlaması altında olmadan yapmalıdırlar. Bu hak, Türk Tabipleri Birliği Hekimlik Mesleği Etik Kuralları'nın 6. maddesinde değinilen özerklik ilkesi ile ilgilidir. Aynı kuralların 8.maddesinde de hekimlerin özgürlük kısıtlaması altında olmaması ile ilgili olarak “Hekim, mesleğini uygularken vicdani ve mesleki bilimsel kanaatine göre hareket eder.” denmektedir. (Coşkun, 2016) Mesleki yükümlülükleri çevresinde baskı altında bırakılmadan hizmet verme hakları olan hekimler, her türlü politik, sosyal ve fiziksel baskıdan korunmalıdırlar.

Ülkemizde sağlık personelleri üzerinde baskı oluşturan sağlıkta şiddet olayları, hem sağlık çalışanlarının hem de hastaların, dolayısıyla bütün halkın ciddi ölçüde zarara uğramasına sebep olmaktadır. Bu

tehlikeye engel olmak amacıyla “Sağlıkta Şiddetin Önlenmesi Yasası” olarak bilinen kanun, 17.04.2020 tarihinde Resmî Gazetede yayımlanmıştır (Gündüz, 2020). Bu yasa, kamu veya özel sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan sağlık personeli ile yardımcı sağlık personeline karşı görevleri sebebiyle işlenen kasten yaralama, tehdit, hakaret ve görevi yaptırmamak için direnme suçlarının müeyyidelerini ağırlaştırıcı niteliktedir.

“Ek Madde 12 – (Ek: 2/1/2014-6514/47 md.) Sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan personele karşı görevleri sırasında veya görevleri dolayısıyla işlenen kasten yaralama suçu, 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 100 üncü maddesinin üçüncü fıkrası kapsamında tutuklama nedeni varsayılan suçlardandır. (Ek fıkra:15/4/2020-7243/28 md.) Kamu veya özel sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan sağlık personeli ile yardımcı sağlık personeline karşı görevleri sebebiyle işlenen 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan kasten yaralama (madde 86), tehdit (madde 106), hakaret (madde 125) ve görevi yaptırmamak için direnme (madde 265) suçlarında; a) İlgili maddelere göre tayin edilecek cezalar yarı oranında artırılır. b) Türk Ceza Kanununun 51 inci maddesinde düzenlenen hapis cezasının ertelenmesi hükümleri uygulanmaz. Özel sağlık kurum ve kuruluşlarında görev yapan personel, bu görevleriyle bağlantılı olarak kendilerine karşı işlenen suçlar bakımından 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun uygulanmasında kamu görevlisi sayılır” (Resmî Gazete, 2020) Bu yasa ile müeyyidesi ağırlaştırılan suçlardan görevi yaptırmamak için direnme suçunu COVID-19 süreci açısından özellikle incelemekte fayda vardır. Bu konuda pandemi döneminde uygulanan zorla tıbbi müdahalelerde karşılaşılan cebir ve tehditin görevi yaptırmamak için direnme suçunun konusunu oluşturup oluşturmayacağı incelenmelidir. Zorla tıbbi müdahale kavramı teşhise ya da tedaviye yönelik tedbirlerin, hastanın rızası olmadığı yahut tedaviye açıkça karşı çıktığı durumlarda hekim tarafından iyileştirme amacına yönelik olup olmadığına bakılmaksızın uygulanması anlamına gelmektedir. Zorla tıbbi müdahalenin yapılabilmesi için anayasal zorunluluk ve kanun hükmüne dayanma şartları aranmaktadır. Görevi yaptırmamak için direnme suçu, TCK'nin 262.maddesine göre kamu görevlisine karşı görevini yapmasını engellemek amacıyla cebir veya tehdit uygulanması sonucu oluşan suçu ifade etmektedir. Zorla müdahale mevzuatımızda öngörülmediği için zorla müdahaleye karşı direnmek de görevi yaptırmamak için direnme suçu oluşturmayacaktır. Bu sebeple bir kimsenin COVID-19 şüphesiyle muayene yahut

hastalığın tespitine yönelik işleme karşı koyması görevi yaptırmamak için direnme suçu oluşturmayacak. (Söğüt ve Hakeri, 2020)

Türk Tabipleri Birliği tarafından resmi internet sayfası üzerinden yapılan açıklamada COVID-19 salgını ile mücadele ederken bile hekim ve sağlık çalışanlarına karşı uygulanan şiddet haberlerinin devam ettiği belirtilmiştir. Bu sebeple sorunun yapısal olduğu ve sadece ceza artırımı yapılmasının yeterli olmadığına değinilerek, başta hükümet ve Sağlık Bakanlığı olmak üzere tüm yetkililerden yasa teklifi ile birlikte Sağlıkta Dönüşüm Programını durdurmaları ve birlikte uygulandıklarında ancak sonuç verebilecek olan bütün önerilerinin dikkate alması isteğinde bulunulmuştur. (Türk Tabipleri Birliği, 2020)

1.4.Tedaviyi Üstlenmeme veya Yarıda Bırakma Hakkı

Hekimin tedaviyi üstlenmeme ya da yarıda bırakma hakkı, yukarıda değinilen haklarla doğrudan alakalıdır. Hekimlerin tedavi uygulamamasında, sağlık çalışanlarına yöneltilen tehditler, yaşadıkları şiddet olayları, sağlık hizmeti sunumunun ahlaki değerleri ile uyuşmaması veya bulaşıcı hastalıklar gibi sebepler etkin olmaktadır. (Türe ve Türe, 2017) Ancak bu gibi durumların oluşması tek başına, hekimin hizmetten çekilme hakkı kapsamında değerlendirilmesi için yeterli değildir.

Tedaviyi Üstlenmeme veya Yarıda Bırakma Hakkı, Türk Tabipleri Birliği'nin 47. Genel Kurulunda kabul edilen Hekimlik Meslek Etiği Kurallarınının 25. maddesinde "*Madde 25-Hekim, ancak tıbbi bilgisini gerektiği gibi uygulayamayacağına karar verdiğinde ve hastasının başvurabileceği başka bir hekim bulunduğu durumlarda, hastanın bakımını ve tedavisini üstlenmeyebilir veya tedaviyi yarım bırakabilir. Yukarıdaki koşullarda tedaviyi bırakacak hekim, bu durumu ve hastanın sağlığının tehlikeye düşmeyeceğini hastaya veya yakınlarına anlatır ve onları tıbbi yardımla ilgili başka olanaklar konusunda bilgilendirir. İkinci hekim bulunmadan hekim hastasını bırakamaz. Hekim, tedaviyi üstlenen meslektaşına hasta hakkındaki tüm bilgileri aktarmakla yükümlüdür.*" (Türk Tabipleri Birliği, 1999) şeklinde düzenlenmiştir.

Hekimler tedaviyi üstlenmedikleri zaman ya da yarıda bıraktıklarında yukarıda belirtilen şartlara uymadıkları durumda üçüncü kişilere dolaylı yoldan zarar vermiş bulunmaktadır. Bu durum zaruret hali çerçevesinde incelenmelidir. Zaruret halinin şartları içerisinde, zarar veren kişinin belirli bir mesleği icra etmesi sebebiyle tehlikeye göğüs germe yükümlülüğü bulunuyorsa zorunluluk hâli içerisinde kabul

edilemeyeceği açıklanmıştır. (Işık ve Önok, 2019) Hekimlik tehlikeye göğüs germe yükümlülüğü olan meslek grupları içerisinde olduğundan zaruret halinden faydalanamazlar. Ancak ortada mutlak bir zarar yahut ölüm tehlikesi olduğu durumlarda hekim müdahaleye zorlanmamalıdır.

DSÖ Bülteni'nde 25 Mart'ta Muhammed Hamiduş imzasıyla yayımlanan bilimsel bir makalede COVID-19'un ortalama R0³ sayısı 4,2 düzeyinde bulunmuştur. (BBC, 2020) Bu veriler koronavirüsün bulaşıcılığını ispatlamaktadır. Hekimler COVID-19 sürecinde ortada mutlak bir zarar ya da ölüm tehlikesi olduğu durumlarda, yukarıda açıklanan şartlara uymak koşulu ile tedaviyi üstlenmeme veya yarıda bırakma hakkını kullanabilmelidir.

1.5.Tedavi Yöntemini Seçme Hakkı

Hekimler uygulayacağı tedaviyi seçme özgürlüğüne sahiptir. Bu hak Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi 6/2'de şu şekilde düzenlenmiştir. *“MADDE 6: Tabip ve dış tabibi, tatbik edeceği tedaviyi tâyinde serbesttir.”* (Resmi Gazete, 1960) Öyle ki hastanın hekim tarafından seçilen bu tedavi yöntemini reddetmesi durumunda hekim, tedaviyi üstlenmeme hakkını kullanarak hastanın tedavisini reddedebilmektedir. (Hakeri, 2007) Hekim bu hakkını kullanırken hastalığın niteliğine uygun ve yan etkileri en az olan tedavi yöntemini seçmelidir. (Yeşiller, 2019)

Günümüzde COVID-19 için güvenilirliği ve etkinliği kanıtlanmış özgül bir tedavi yöntemi bulunamamakla birlikte tedavi seçeneklerinin, randomize kontrollü çalışmalar çerçevesinde ve diğer bilimsel araştırmalar ile elde edilen bilgilere dayalı kullanımının, daha akılcı olduğu bilinmektedir. COVID-19 hastaları için dünya genelinde yaygın olarak, içinde bulunulan durumun ivediliği ve bilimsel verilerin kısıtlılığı nedeniyle, etkili olabileceği yönünde sınırlı da olsa veri bulunan tedavi yöntemleri kullanılmaktadır. (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020) Koronavirüs tedavisindeki bu belirsizlik ileride malpraktis⁴ davalarına konu olabileceğinden ötürü uygulanacak tedavi belirlenirken, Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan açıklamalar ve yayınlanan *“COVID-19 (SARS-CoV-2 ENFEKSİYONU) REHBERİ”* (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2020) temel

3 Türkçe karşılığı temel çoğalma ya da üreme sayısı olan R0, virüsün bulaştığı bir kişinin, virüsün ortaya çıkmadığı bir ortamda bunu kaç kişiye bulaştıracığını gösteriyor.

4 Malpraktis kavramı, Türk Tabipler Birliği Hekimlik Meslek Etiği Kuralları md. 13'te ; *“Bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik nedeni ile bir hastanın zarar görmesi “hekimliğin kötü uygulanması” anlamına gelir.”* şeklinde tanımlanmıştır.

alınmalıdır.

1.6.Yeterli Eğitim Alma ve Sürekli Mesleki Gelişim Hakkı

Yeterli eğitimi alma ve sürekli mesleki gelişim hekimlerin sahip olduğu haklardandır. Özellikle günümüzde teknolojinin gelişme hızı göz önüne alındığında hekimler, hastalarına daha faydalı olmak adına bu değişime ayak uydurmalıdır. (Hukuk Desteği, 2017) Hekimlerin ayak uydurması gereken tek değişim teknolojik gelişmeler değildir. Hekimler, ortaya çıkan yeni hastalıklar, tedavi yöntemleri, karşılaşılabilecekleri riskler ve bu risklere karşı almaları gereken tedbirler konusunda da yeterli bilgiye sahip olmalıdırlar. COVID-19, gerek kesin bir tedavi yönteminin bulunmaması gerekse salgın haline gelmesi sebebiyle sağlık çalışanları açısından bir bilinmezlik oluşturmaktadır. Bu nedenle sağlık çalışanları COVID-19 hastalarının tedavisinde görevlendirilmeden önce gerekli eğitimi almalıdır. Sağlık çalışanlarına verilen eğitimde kendilerini ve başkalarını korumaya yardımcı olacak tedbirler açıklanmalıdır. Gerekli tedbirlerin kullanılmaması durumunda ortaya çıkacak risklerin önemi ortaya koyulmalıdır. Sağlık çalışanlarına COVID-19'dan etkilenen hastaların tedavisiyle ilgili riskler, bu salgın sırasında tedavi gerçekleştirme yükümlülüklerine ilişkin beklentiler, onların ve aile bireylerinin yararlanabileceği sosyal faydalara yönelik bilgiler ve çalışmamaları durumunda meydana gelebilecek her türlü sonuç açıklanmalıdır. (Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, 2020)

1.7.COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarına Verilen Geçici Haklar

24/03/2020 tarihli ve 31078 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Cumhurbaşkanı Kararı ile sağlık personellerine ilgili belediyelerin kararı ile toplu taşımaldan ücretsiz yararlanma ve görev yaptıkları sağlık tesisine en yakın kamu sosyal tesislerinde ücretsiz konaklama hakkı verildi.

“MADDE 1- 28/1/2002 tarihli ve 2002/3654 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının eki Karara aşağıdaki geçici madde eklenmiştir.

“GEÇİCİ MADDE 78- COVID-19 salgın hastalığının yayılmasının önlenmesine yönelik tedbirler kapsamında; sağlık hizmeti veren kamu ve özel sektöre ait tüm sağlık kurum ve kuruluşlarında çalışan personel;

a) İlgili belediye tarafından karar verilmesi şartıyla, belediyeler ve bağlı kuruluşları ile bunların kurdukları birlik, müessese, işletme ve şirketlerce yürütülen toplu taşıma hizmetlerinden yararlanmada,

b) Başkentray, Marmaray ve İzban seferlerinden yararlanmada,

31/5/2020 tarihine kadar (bu tarih dâhil), 8/1/2002 tarihli ve 4736 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin birinci fıkrası hükmünden muaftır.

Birinci fıkra kapsamındaki sağlık personelinden, mesai kaybını önlemek, zaman tasarrufu sağlamak ve yapılacak çağrılara süratle icabet etmek amacıyla görevli olduğu sağlık kuruluşuna yakın bulunan kamu sosyal tesislerinden yararlanmak isteyenler ile görevli olduğu sağlık kuruluşundan başka bir yere görevlendirilenler, kamuya ait sosyal tesislerden yararlanmada, 31/5/2020 tarihine kadar (bu tarih dâhil), 4736 sayılı Kanununun 1 inci maddesinin birinci fıkrası hükmünden muaftır.” (Resmi Gazete, 2020)

Sayılan hakların yanı sıra COVID-19’un sağlık çalışanları açısından meslek hastalığı kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusu da gündemde olan tartışmalı bir konudur. Ammar Yasir KORKUSUZ’a göre COVID-19 dünya çapında bir pandemi olduğu için bu hastalığa çalışma ortamında yakalanıldığının ispatı çok zordur. Ancak sağlık çalışanları görevi itibari ile hastalarla yakın temasta olup yüksek riske maruz kaldıklarından ötürü sağlık çalışanlarının çalışma alanlarında COVID-19 enfeksiyonuna yakalanması meslek hastalığı niteliğinde değerlendirilmelidir. Bu sebeple de meslek hastalığı durumunda yararlanılması gereken SGK desteklerinden yararlanabilmelidirler. (Korkusuz, 2020)

2.COVID-19 Sürecinde Sağlık Çalışanlarının Yükümlülükleri

Dünya Sağlık Örgütü tarafından dünya çapında pandemi olarak ilan edilen COVID-19’un ülkemizde görülmeye başlamasının üzerine, salgınla en ön safta mücadele eden sağlık çalışanlarına, gerek teşhis ve tedavi uygulayıp hastalığın yayılmasını önlemek yönünde gerekse hastalığın ilaç ve tedavisini bulmak yönünde pek çok görev düşmüştür.

2.1.Özen Yükümlülüğü

Özen yükümlülüğü subjektif özen yükümlülüğü ve objektif özen yükümlülüğü olarak ikiye ayrılmaktadır. Subjektif özen yükümlülüğüne göre hekim, muayeneden, teşhise ve tüm tıbbi girişimlere kadar tedaviyle ilgili bütün süreçlerde özenli davranmakla yükümlüdür. Objektif özen

yükümlülüğüne göre ise hekim, tıp biliminin kendisinin belirlediği tıbbi standartları sağlayıp; tıp bilimi ve mesleğince kabul edilen bilgi ve beceri düzeyini göstermekle yükümlüdür. (SARP, 2014)

Türk hukukunda doktorun tıbbi müdahaleden doğan zarardan sorumlu tutulabilmesi için kusurun, zararın ve illiyet bağının varlığı koşullarının bir arada gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Kusur koşulunun gerçekleşmesinde ise doktorun özen yükümlülüğü büyük öneme sahiptir. Türk hukukunda tıbbi müdahalelerin temeline dair özel bir düzenleme bulunmamasıyla birlikte bu konuya ilişkin Yargıtay içtihatlarıyla belirlenen kriterler vardır. Bu kapsamda hasta ile hekim arasındaki ilişki somut olayın şartları göz önüne alınarak eser sözleşmesi, vekalet sözleşmesi yahut hizmet sözleşmesi hükümlerine tabi olabilmektedir. (Uz, 2019) İlgili sözleşmelere ilişkin hükümler Türk Borçlar Kanununda(TBK) düzenlenmiştir. Örneğin vekalet sözleşmesine ilişkin özen yükümlülüğüne TBK'nin 506.maddesinin 2. Ve 3. fıkralarında aşağıdaki gibi değinilmiştir:

“Vekil üstlendiği iş ve hizmetleri, vekâlet verenin haklı menfaatlerini gözeterek, sadakat ve özenle yürütmekle yükümlüdür.

Vekilin özen borcundan doğan sorumluluğunun belirlenmesinde, benzer alanda iş ve hizmetleri üstlenen basiretli bir vekilin göstermesi gereken davranış esas alınır.”

Buna göre hekim, hastalara müdahale ederken basiretli bir hekimin göstermesi gereken davranışı esas almalı; hastalara gerekli özeni göstermeli ve hekimlik mesleğinin gereklerini elinde bulunan imkanlar dâhilinde yerine getirmelidir. COVID-19 hastalarına karşı müdahalede de özen yükümlülüğüne aykırı hareket edilmemelidir. Gerekli müdahaleler, zaruret hali bulunmadıkça alanında uzman hekimler tarafından yapılmalıdır. Hastalar ile dikkatle ilgilenilip, her ne kadar teşhisi zor ve mutlak bir tedavisi günümüz şartlarında bulunmayan bir hastalık olsa da tıp biliminin belirlediği standartlara uygun hareket edilmelidir.

2.2.Aydınlatma Yükümlülüğü

Tıbbi müdahalenin hukuka uygun olabilmesi için; kanunun yetkili kıldığı kişilerce, tıp biliminin verilerine göre gerekli, bu verilere ve kanunen öngörülmüş amaca uygun olarak, aydınlatılmış hastanın rızası alınarak yapılması gereklidir. Müdahale ancak hasta bu müdahaleye onay verdiği takdirde hukuk düzenince kabul görür. Alınan rıza tek başına

yeterli olmayıp hukuka uygunluk açısından hastanın ayrıntılı bir biçimde aydınlatılmış olması da aranmaktadır. (Işık Yılmaz, 2012) Hasta aydınlatılırken esas alınacak hususlar Hasta Hakları Yönetmeliğinin 31. maddesinde belirtilmiştir.

“Rızanın Kapsamı ve Aranmayacağı Haller

Madde 31- (Başlığı ile birlikte değişik: RG-8/5/2014-28994)

Rıza alınırken hastanın veya kanuni temsilcisinin tıbbi müdahalenin konusu ve sonuçları hakkında bilgilendirilip aydınlatılması esastır.

Hastanın verdiği rıza, tıbbi müdahalenin gerektirdiği sürecin devamı olan ve zorunlu sayılabilecek rutin işlemleri de kapsar.

Tıbbi müdahale, hasta tarafından verilen rızanın sınırları içerisinde olması gerekir. Hastaya tıbbi müdahalede bulunulurken yapılan işlemin genişletilmesi gereği doğduğunda müdahale genişletilmediği takdirde hastanın bir organının kaybına veya fonksiyonunu ifa edemez hale gelmesine yol açabilecek tıbbi zaruret hâlinde rıza aranmaksızın tıbbi müdahale genişletilebilir.” (Resmi Gazete, 1998)

COVID-19 sürecinde de hekimler aydınlatma yükümlülüğüne aykırı hareket etmemelidir. Hastalar, hekim tarafından tıbbi müdahalenin riskleri ve sonuçları hakkında bilgilendirilmeli, Türk Tabipleri Birliği Tarafında yayımlanan ‘Aydınlatılmış Onam Kılavuzu’na (Türk Tabipleri Birliği, 2013) uygun olarak onam alınmalıdır. (Sindel, 2020)

2.3.COVID-19 Salgını Hakkında Bilimsel Araştırma Yapılırken Yerine Getirilmesi Gereken Yükümlülükler

Koronavirüs salgını sebebiyle, daha önce tanıklık etmediğimiz bir süreç yaşamaktayız. Temel gündemimiz, COVID-19’dan korunabilmek ve onunla baş edebilmek haline geldi. Virüsün, tanınması, yayılımı, etkileri, korunma yolları ve tedavisi hakkında bilgilere ulaşmak büyük önem arz etmekte ve tüm insanlık bu bilgilere ulaşmak için çaba sarf etmektedir. Dünyada, pek çok üniversite, hastane, merkezde görev yapan hekimler, bilim insanları tarafından bu alanda yapılan bilimsel çalışmaların, ara aşamaları, yöntemi ve çalışmalardan ulaşılan bilgiler bilim dünyası ile paylaşılmaktadır. Ülkemizde COVID-19 ile ilgili klinik çalışmalar Sağlık Bakanlığı yönetiminde ilerlemektedir. Türk Tabipleri Birliği, Sağlık Bakanlığının ülkemizde yapılacak klinik araştırmalar ile ilgili olarak hekimler ve sağlık personelinin kendi baktıkları hastalara ait COVID-19 ile ilgili kayıtlar üzerinden bilimsel araştırma yapabilmek,

araştırma ekiplerine katılabilmek için İl Sağlık Müdürlüğünden izin almaları koşulu getirmesini gerekçe açıklamaması olmadığı için eleştirmiştir. (Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, 2020)

Klinik ilaç araştırmalarında fayda ve zarar arasında orantı, ilacın etik kurulca onayı, gönüllünün aydınlatılmış rızası ve gönüllü hakkında ayrıntılı bilginin alınması şartları aranmaktadır. Bu konudaki hukuki sorumluluk, sözleşme ve sözleşme dışı sorumluluk ve vekâletsiz iş görme nedeniyle sorumluluk başlıklarında incelenmiştir. (Kara Kılıçarslan, 2011)

Hasta üzerinde tıbbi araştırmalar yapılırken Hasta Hakları Yönetmeliği'nin Tıbbi Araştırmalar başlıklı 32 vd. maddelerine aykırı hareket edilmemelidir.

2.4.Salgın Hastalıklara İlişkin Diğer Yükümlülükler

Salgın hastalıklarda çalışmalar yapılırken de kişisel bilgilerin gizliliği önem arz etmektedir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Resmi Gazete, 1930) 57 vd. maddelerinde hekimlere bildirme yükümlülüğü vermiş olsa da bu yükümlülük yerine getirilirken kişisel bilgilerin sadece amaç doğrultusunda ve kişilik haklarına zarar vermeden kullanılması önem arz etmektedir. Sürveyans⁵ sistemi için toplanılan bilgilerin de ne şekilde, kim tarafından toplanıp nasıl ve ne amaçla kullanılacağına dair şeffaflık sağlanmalıdır. Uygun şekillerde toplanıp kullanılmayan kişisel bilgiler hastaların toplumda ayrımcılık ve damgalama yaşamasına sebebiyet verebilir. Oysa sağlık çalışanlarının bir diğer yükümlülüğü de hastaların salgın hastalık sebebiyle ayrımcılığa uğramamasıdır. (Türk Tabipleri Birliği Etik Kurulu, 2020)

Sonuç

Tüm dünyada yayılarak pandemi haline gelen COVID-19, başta sağlık çalışanları olmak üzere hepimizin hayatını önemli ölçüde etkiledi. Bu yazımızda COVID-19 salgını sırasında sağlığın kazanılması ve

5 Sürveyans, belirli bir amaca yönelik olarak veri toplanması, toplanan verilerin bir araya getirilerek yorumlanması ve sonuçların ilgililere bildirilmesinden oluşan dinamik bir süreçtir. Detaylı bilgi için bkz. SEÇKİN, R. Ç., ve AKALIN, H. (2008). Bulaşıcı Hastalıklarda Sürveyans: Niçin? Nasıl? Ne Durumdayız? . *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* , 135-142.

korunması için emek veren, sevdiklerinden uzakta, zor şartlarda çalışan sağlık çalışanlarının, insan olmalarından kaynaklanan hakları başta olmak üzere sahip oldukları haklar açıklanarak sağlıkta şiddet olaylarıyla ilgili getirilen düzenlemeden söz ettik. Hastaya yapılacak müdahale, salgının önlenmesi ve tedavinin bulunması konularında yerine getirilmesi gereken yükümlülüklerle değindik. Dünyayı etkisi altına alan bu pandemi, bizlere sağlık çalışanlarımızın değerini bir kez daha göstermiş oldu. Temennimiz içinde bulunduğumuz bu zor günlerin atlatılması, devam eden süreçte de sağlık çalışanlarına gerekli değerini gösterilerek sağlıkta şiddet olaylarının son bulmasıdır.

Kaynakça

ANAYASA . (1982, Ekim 17). *TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANAYASASI*. Resmi Gazete. Erişim tarihi:06.05.2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>

BBC. (2020, Mayıs 13). *BBC NEWS*. Virüs bulaştırma katsayısı R0 nedir, nasıl hesaplanır? Erişim tarihi:06.05.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52197229>

BBC. (2020, Nisan 8). *Koronavirüs nedir: Covid-19'a karşı hangi önlemler alınmalı, virüsün özellikleri neler?* Erişim tarihi:06.05.2020, [bbc.com: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538](https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538)

BBC NEWS. (2020, Nisan 25). *Koronavirüs sebebiyle ölenlerin sayısı dünya genelinde 200 bini aştı*. Erişim tarihi:06.05.2020, BBC NEWS: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52427872>

COŞKUN, S. (2016). ACİL MÜDAHALELERDE HEKİM HAKLARI. *Adli Bilimciler Derneği III. Ulusal Sağlık Hukuku Kongresi* (s. 227). Bursa: Seçkin Yayıncılık.

GÜNDÜZ, H. (2020, Nisan 18). *Lexpera*. Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Amacına İlişkin Düzenlemeler. Erişim tarihi:08.05.2020, <https://blog.lexpera.com.tr/saglik-calisanlarina-yonelik-siddetin-onlenmesi-amacina-iliskin-duzenlemeler/>

HAKERİ, H. (2007, Aralık 17). *Hekimin Tedavi Özgürlüğü (Hekimin Tedaviyi Ret Hakkı)*. Erişim tarihi:20.09.2020, [medimagazin.com: https://www.medimagazin.com.tr/authors/hakan-hakeri/tr-hekimin-tedavi-ozgurlugu-hekimin-tedaviyi-ret-hakki-72-64-1419.html](https://www.medimagazin.com.tr/authors/hakan-hakeri/tr-hekimin-tedavi-ozgurlugu-hekimin-tedaviyi-ret-hakki-72-64-1419.html)

HUKUK DESTEĞİ. (2017, Ocak 12). *Hekim Hakları*. Hukuk Desteği. Erişim

tarihi:06.05.2020, <https://hukukdestegi.com/tr/2017/01/12/hekim-haklari/>

IŞIK YILMAZ, Ş. B. (2012). TIBBİ MÜDAHALELERDE HEKİMİN AYDINLATMA YÜKÜMLÜLÜĞÜ. *TBB Dergisi*, 391-193.

IŞIK, Ö., VE ÖNOK, R. M. (2019). Hukuk Düzeninin Birliği İlkesi Çerçevesinde Zorunluluk Hâlinin Hukukî Niteliği. Erişim tarihi:19.05.2020, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası*, 866. www.academia.edu/: https://auzefalmsstorage.blob.core.windows.net/auzefcontent/19_20_Guz/ceza_hukuku/8/index.html

KARA KILIÇARSLAN, S. (2011). KLİNİK İLAÇ ARAŞTIRMALARINDAN DOĞAN SORUMLULUK. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 296-307.

KORKUSUZ, A. Y. (2020). ÇALIŞMA HAYATINDA COVID-19 PANDEMİSİNE MARUZ KALANLARIN SOSYAL GÜVENLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 673-693.

RESMİ GAZETE. (1930, MAYIS 6). *Umumi Hıfzıssıha Kanunu*. resmigazete.gov.tr Erişim tarihi:06.05.2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1489.pdf>

RESMİ GAZETE. (1960, ŞUBAT 19). *Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi*. T.C.Resmi Gazete. ERİŞİM TARİHİ:12.05.2020, [HTTPS://WWW.RESMİGAZETE.GOV.TR/ARSİV/10436.PDF](https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10436.pdf)

RESMİ GAZETE. (1998, AĞUSTOS 1). *Hasta Hakları Yönetmeliği*. resmigazete.gov.tr. Erişim tarihi:18.05.2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23420.pdf>

RESMİ GAZETE. (2011, ŞUBAT 4). *Türk Borçlar Kanunu*. Resmi Gazete. Erişim tarihi:20.09.2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm>

RESMİ GAZETE. (2020, MART 24). *24/3/2020 TARİHLİ VE 2280 SAYILI CUMHURBAŞKANI KARARININ EKİ*. Erişim tarihi:20.05.2020, resmigazete.gov.tr: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200324M1-1.pdf>

RESMİ GAZETE. (2020, NİSAN 14). *YENİ KORONAVİRÜS (COVID-19) SALGINININ EKONOMİK VE SOSYAL*. Erişim tarihi:15.05.2020 Resmi Gazete : <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>

SARP, N. (2014, Haziran 23). *Hekimin Tıbbi Özen Yükümlülüğü*. Erişim tarihi:25.05.2020, [nilgunsarp.com: http://www.nilgunsarp.com/hekimin-tibbi-ozen-yukumlulugu/](http://www.nilgunsarp.com/hekimin-tibbi-ozen-yukumlulugu/)

SİNDEL, E. (2020, Mayıs 4). *YAŞANILAN HUKUKİ SORUNLAR HAKKINDA BİLGİLENDİRME*. Erişim tarihi:06.05.2020, [tmd.org.tr: http://tmd.org.tr/uploads/covid-19-hukuk.pdf](http://tmd.org.tr/uploads/covid-19-hukuk.pdf)

SÖĞÜT, İ. S., ve HAKERİ, H. (2020). Tıp Hukuku Açısından Bulaşıcı Hastalıklar. *Adalet Dergisi*, 57-85.

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI. (2020, NİSAN 11). *DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ'NÜN 11.04.2020 TARİHLİ YENİ KORONAVİRÜS (COVID-19) DURUM RAPORU*. Seyahat Sağlığı. Erişim tarihi:06.05.2020, <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/Site/HaberDetay/2328>

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI. (2020, MAYIS 8). *Pandemi Hastaneleri*. T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI HASTA HAKLARI VE TIBBİ SOSYAL HİZMETLER DAİRE BAŞKANLIĞI. Erişim tarihi:10.06.2020 <https://hasta.saglik.gov.tr/TR,64565/pandemi-hastaneleri.html>

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI HALK SAĞLIĞI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2020, Mart 23). *covid19bilgi.saglik.gov.tr*. COVID-19 (SARS-CoV-2 ENFEKSİYONU) REHBERİ. Erişim tarihi:05.06.2020 <https://www.sanko.edu.tr/wp-content/uploads/2020/03/Saglik-Bakanligi-COVID-19-rehberi-23032020.pdf.pdf>

TÜRE, M. G., ve TÜRE, O. (2017). *HEKİMİN HİZMETTEN ÇEKİLME HAKKI*. Erişim tarihi:26.04.2020, TBB dergisi: <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-131-1678>

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ. (1999, Şubat 1). *HEKİMLİK MESLEK ETİĞİ KURALLARI*. Hekimler ve Tabip Odası Yöneticileri İçin Mevzuat. Erişim tarihi:21.09.2020, https://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=65:hekl-meslek-etkurallari&catid=4:t&Itemid=31

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ. (2013, Kasım 19). *Aydınlatılmış Onama Kılavuzu*. Hekimler ve Tabip Odaları Yöneticileri İçin Mevzuat. Erişim tarihi:20.09.2020, https://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=983:onam&catid=26:etik&Itemid=65

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ. (2020, Mayıs 7). *Hekim Hakları Bildirgesi*. Erişim tarihi:08.06.2020, Türk Tabipleri Birliği: https://www.ttb.org.tr/makale_goster.php?Guid=484cccb8-9041-11ea-9b7d-6d38d16eb233

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ. (2020, Nisan 15). *TTB Haberler*. “Sağlıkta Şiddet Yasası” Türk Tabipleri Birliği'nin Kazanımıdır. Erişim tarihi:15.05.2020, https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=89769254-7f21-11ea-bc5a-1802c1c4918a

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ ETİK KURULU. (2020, Nisan 4). *Salgınlara Yönelik Türk Tabipleri Birliği Etik Kurulu Görüşü*. Erişim tarihi:16.04.2020, Türk Tabipleri Birliği: https://www.ttb.org.tr/makale_goster.php?Guid=4da9a49c-7674-11ea-b329-aa051764b049

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ MERKEZ KONSEYİ. (2020, Nisan 28). *COVID-19 Salgını Hakkında Bilimsel Araştırmalarda; Haklar, Yetkiler, Görevler*. Erişim

tarihi:14.05.2020, İstanbul Tabip Odası: <https://www.istabip.org.tr/5774-covid-19-salgini-hakkinda-bilimsel-arastirmalarda-haklar-yetkiler-gorevler.html>

TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ MERKEZ KONSEYİ. (2020, Nisan 3). COVID-19: Hekimlerin (Sağlık Çalışanlarının) hak ve yükümlülükleri, Sağlık Bakanlığı ve işverenlerin sorumlukları. Erişim tarihi:09.05.2020, Türk Tabipleri Birliği: https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=70e89cf6-75a2-11ea-b329-aa051764b049

UZ, İ. (2019, Ekim). *Doktorun Hukuki Sorumluluğu*. Erişim tarihi:08.09.2020 erdem-erdem.av.tr: <http://www.erdem-erdem.av.tr/yayinlar/hukuk-postasi/doktorun-hukuki-sorumlulugu/>

YEŞİLLER, F. B. (2019). HEKİMLİK SÖZLEŞMESİ VE HEKİMİN SÖZLEŞMEDEN DOĞAN SORUMLULUĞU. *Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı*. Ankara.

COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE ÇİN'İN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN SORUMLULUĞU

Ömer ÇAKTU¹

1. COVID-19 Salgını Sebebiyle Çin'in Uluslararası Hukuk Açısından Sorumluluğu

Dünya genelinde milyonlarca kişiye bulaşan ve binlerce insanın ölümüne sebep olan Koronavirüs (COVID-19), Çin ve Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere uluslararası toplumun çok sayıda üyesini karşı karşıya getirdi. COVID-19 salgınının başlangıcından itibaren Çin yönetiminin üst üste attıkları yanlış adımlar ve yapmış oldukları ihmâller, salgının tüm dünyayı saracak şekilde kontrolden çıkmasında önemli bir rol oynadı. (Baran, 2020) Nitekim sonrasında ABD Başkanı Donald Trump, bir haber konferansı sırasında koronavirüsü “Çin Virüsü” olarak nitelendirerek ırkçı olduğu eleştirisini görmezden gelerek konuşmasına devam etti. Bir muhabir ona ırkçı olduğunu düşündüğünü söyledikten sonra Trump, “Bu hiç ırkçı değil,” dedi. “Çin'den geliyor, bu yüzden.” açıklamalarında bulundu. (aljazeera.com, 2020) Trump'un bu açıklamalarının doğruluğu yanlışlığı bir tarafa Çin yönetimine mevcut salgın bağlamında öfkeli olan ve ciddi eleştirilerde bulunan kesimlerin haklılıkları görmezden gelinmemeli. Salgının ilk ortaya çıktığı dönemde Çin hükümetinin sorumlu bir yönetim sergilememiş olmaları virüsü ABD başkanı Trump'un söylediği gibi “Çin Virüsü” yapmasa da dünyaya Çin tarafından yayılmış virüs olarak literatüre geçirdi.

COVID-19 krizi maalesef doğası gereği politiktir çünkü kısmen beceriksiz, kötü niyetli ve yozlaşmış politikacılardan kaynaklanmıştır. Koronavirüs pandemisinin politik boyutunu görmezden gelmek, böyle bir salgının tekrarlanması için mükemmel bir yoldur. Bu yüzden Çinli politikacıların üst üste yapmış oldukları sorumsuzlukları görmezden gelmek doğru olmayacaktır. (Miller, 2020) Çin Komünist Partisi lideri Xi Jinping'in asıl endişesi risk altındaki yaşamlar ya da virüsün kontrol altına alınması değil, daha ziyade ulusun ve itibarının, küresel tedarik zincirindeki yeri ve iktidarı ele geçirmesiydi. Bu bilgiler ışığında değerlendirdiğimizde kısaca COVID-19 salgını kötü diktatörlük yönetiminin eseridir. (Pletka, 2020)

Uluslararası hukuk devletlerin kamu sağlığı konusunda kendi ülke sınırlarını aşacak düzeyde sorumlu davranması gerektiğini, şeffaf olmasını, ilgili verileri paylaşmasını ve iş birliği içerisinde olmasını gerekli kılıyor. (WHO International Health Regulations, 2005) Bir başka deyişle, "kötü yönetime" asla cevaz vermiyor. Uluslararası neticeleri olan bulaşıcı hastalıkların yönetimi gibi konulardaki kötü yönetim uygulamaları artık sadece bir siyasi ya da ahlaki sorumluluğun ihlali olmakla kalmıyor, teknik olarak hukuki sorumluluğa da yol açabiliyor. Uluslararası hukukun bu yöndeki gelişimi, uluslararası toplumun nükleer santral kazalarından, SARS gibi başkaca bulaşıcı hastalık salgınlarına kadar bir dizi acı tecrübenin sonucu. Bu nedenle Çin'in uluslararası hukuk açısından sorumluluklarının değerlendirilmesi gerekmektedir. (Baran, 2020)

2. Çin Yönetiminin COVID-19 Salgınının Yayılmasını Tetikleyen İhmalleri ve Sorumsuzlukları

COVID-19 virüsü Çin'in Wuhan şehrinde Aralık 2019 ortasından itibaren görülmeye başladığında, Çinli karar alıcılarının COVID-19 virüsü ve bu virüsün yayılması konusunda yapmış olduğu yanlış değerlendirmeler ve yönlendirmeler neticesinde Çin halkının ve ülkede birçok farklı sebeple bulunan yabancı insanların yoğun hareketliliği ve etkileşimi engellenemedi. En kritik hata böylelikle ilk aşamada yapılmış oldu. (Baran, 2020)

2019 yılının Aralık ayının ortaları Çinli yetkililerin Wuhan 'da yeni, bulaşıcı bir hastalık tehdidini kavramaya başladıkları, ancak yüz milyonlarca Çinlinin seyahat ettiği Ay Yeni Yılı tatili yaklaşımı ile halkı bilgilendirmek

için çok az şey yaptıkları bir zamandı. Bu ilk haftaların analizi - resmi açıklamalardan, Çinli tıp profesyonellerinden sızdırılmış hesaplardan, yeni yayınlanan bilimsel verilerden ve halk sağlığı yetkilileri ve bulaşıcı hastalık uzmanlarıyla yapılan görüşmelerden - Çin'in aşırı yüklenmiş kamu sağlığı yetkililerinin olası yanlış adımlarını ortaya koyuyor. Ayrıca, siyasi istikrarı her şeyden önde tutan bürokratik bir kültürün, virüsün muhtemelen daha hızlı yayılmasına nasıl izin verdiğini gözler önüne seriyor. Nitekim konuyla ilgili olarak ABD Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri eski direktörü Tom Frieden “Çok daha güçlü bir halk sağlığı sisteminin Çin'in hayatını ve parasını kurtarabileceği açıktır” dedi. (Shih, Rauhala, & Sun, 2020)

31 Aralık günü Çinliler, Wuhan'daki gizemli pnömoni² vakaları hakkında Dünya Sağlık Örgütü'nün Çin ofisine bilgi verdi. DSÖ yetkilileri Pekin'e salgın hakkında bir soru listesi gönderdi ve yardım teklif etti. Bilim adamları ve halk sağlığı uzmanları daha fazla bilgi toplamak için uğraşırken, Çin'in güvenlik hizmetleri bunu engellemeye çalıştı. 1 Ocak'ta Wuhan Kamu Güvenlik Bürosu, SARS benzeri vakalar alan Wuhan hastaneleri hakkında “söylentiler” yayınlamak ve yaymak suçuyla sekiz kişiyi çağırdı - on milyonlarca insan tarafından izlenen bir haber spikeri olan “Xinwen Lianbo” da bu süreçte tutuklandı.

Polis, devlet tarafından yönetilen Xinhua Haber Ajansı'nda ürpertici bir uyarı açıklamasında bulundu. Wuhan yetkilileri, “Polis, tüm vatandaşları söylentiler üretmemeye, söylentiler yaymamaya ve söylentilere inanmamaya çağırıyor.” dedi. Web kullanıcılarını “müştereken uyumlu, açık ve parlak bir siber alan inşa etmeye teşvik ettiklerini” de sözlerine ekledi. O gün gözaltına alınan sekiz kişinin hepsi, Wuhanlı göz hekimi “Li Venliang” da dâhil olmak üzere doktorlardı. Nitekim 30 Aralık'ta Dr. Li Venliang meslektaşlarıyla iletişim halinde olduğu bir sosyal medya grubuna salgınla ilgili bir mesaj göndermiş ve hastalığın bulaşmaması için koruyucu giysi giymelerini önermişti. Doğu Çin'deki bir cerrah ve popüler bilim yazarı Wang Guangbao, daha sonra SARS benzeri bir virüs hakkında spekülasyonların 1 Ocak civarında tıbbi çevrelerde yaygın olduğunu söyledi, ancak tutuklamalar kendisi de dâhil olmak üzere birçok kişinin açıkça hakkında konuşmasını reddetti. (Shih, Rauhala, & Sun, 2020)

2 Pnömoni (Zatürre): Öncelikli olarak alveoller olarak bilinen mikroskobik hava keselerini etkileyen bir akciğer iltihaplanması durumudur. Genellikle, virüsler veya bakteriler ve daha az yaygın diğer mikroorganizmaların enfeksiyonu, bazı ilaçlar ve otoimmün hastalıklar gibi diğer durumlardan kaynaklanır.

Bu baskı ve sansür çalışmalarının somut bir örneği olarak Kamu Güvenliği Departmanı'ndan yetkililer gelip Dr. Li Venliang'ın bir mektup imzalamasını istediler. Mektup kendisini "toplum düzenini şiddetle sarsan yanlış iddialarda bulunmakla" suçluyordu. "Sizi uyarıyoruz: Aynı küstahlık ve inatla bu yasadışı faaliyete devam ederseniz hakkınızda işlem yapılacaktır - anlaşıldı mı?" diye yazıyordu. Altında Dr. Li el yazısıyla "Anlaşıldı" diye yazmıştı. (Hegarty, 2020)

Başta ülkesi olmak üzere tüm dünyada kahraman ilan edilen 34 yaşındaki Dr. Li Venliang 7 Şubat 2020 tarihinde COVID-19 sebebiyle yaşamına veda etti. (BBC, 2020) Çin hükümeti, bu süreçte Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ile de süratli bilgi paylaşımında bulunmadı. İlk kayda değer paylaşım için Şubat 2020'nin ortası beklendi.

Bununla birlikte Çin'in, Dünya Sağlık Örgütüne (WHO), yeni tip koronavirüsün (COVID-19) ilk ortaya çıktığı dönemde "insandan insana bulaşmadığını" söylemesi için baskı yaptığı da öne sürüldü. Der Spiegel dergisinin Alman İstihbarat Teşkilatına (BND) yakın çevrelere dayandırdığı haberinde, Çin'in, DSÖ'yü COVID-19'un patlak vermesinden sonra küresel salgın uyarısı yapmayı ertelemeye çağırdığı belirtildi. Haberde, "21 Ocak'ta Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, yaptığı telefon görüşmesinde, DSÖ Genel Direktörü Tedros Adhanom Ghebreyesus'dan, virüsün kişiden kişiye bulaşması hakkında bilgi vermekten kaçınmasını ve bir salgın uyarısı yapmasını ertelemesini istedi." ifadelerine yer verildi. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) bu iddiaları yalanlarken dünya kamuoyunda ise Çin hakkında şüphelerin artmasına neden oldu.

Nitekim Çin'in bu tutumu dünyanın ilk kez karşılaştığı bir durum değildir. Kasım 2002'de, şiddetli akut solunum sendromu (SARS) adı verilen bir tür atipik pnömoni³, dünya çapında hızla yayılmaya başladı ve Dünya Sağlık Örgütü'nü (DSÖ) rahatsızlığı dünya çapında bir sağlık tehdidi (pandemi)⁴ ilan etmeye teşvik etti. Salgının merkez üssünde yine,

3 Atipik Pnömoni: Daha çok genç kişilerde ateş, halsizlik, baş ağrısı gibi prodromal belirtiler ile birlikte subakut bir başlangıç ve kuru ya da mukoid balgam, öksürük, hırıltılı solunum gibi yakınmalarla karakterize, radyolojik olarak genellikle nonlober tutulum gösteren, fizik muayene ve radyolojik bulguları arasında çoğu kez uyumsuzluk olan, akciğer dışı sistemik organ tutulumuna ilişkin belirti ve bulguların görülebildiği pnömonilerdir. Başlıca atipik pnömoni etkenleri Mycoplasma ve Chlamydia pneumoniae, Legionella pneumophila ve virüslerdir.

4 Pandemi: WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tanımlamasına göre bir pandemi ancak aşağıdaki 3 koşulu sağladığında başlamış sayılır;

- Nüfusun daha önce maruz kalmadığı bir hastalığın ortaya çıkışı

SARS⁵ salgınının 5300'den fazla insanı enfekte ettiği ve ülke çapında 349 insanı öldürdüğü Çin vardı. (Huang, 2004)

Kamu sağlığının korunması ve salgın hastalıkların kontrolü konusunda günümüz uluslararası hukukunun temel kaynaklarını ve Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün (2005) normlarını oluşturan bazı düzenlemeler esas olarak Çin'in SARS krizindeki tutumu göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur ve Çin tarafından da onaylanmıştır. Ancak COVID-19 salgınıyla birlikte, bu düzenlemelerin uygulamaya geçirilmesi noktasında yine Çin merkezli bir zafiyetin yaşandığı görüldü. (Baran, 2020)

Kısaca, Çin hükümeti salgın haberlerinin yayılmaması için yerel medya unsurlarına şiddetli bir sansür ve lekeleme kampanyası başlattı. Ayrıca hükümet tarafından konuyla ilgili açıklamalarda bulunan sağlık görevlilerine açıklamalarını geri çekmeleri ve yalanlamaları konusunda baskı uygulandı. Sonrasında Çinli karar alıcıların neden olduğu bu sorumsuzluklar uluslararası medyada yer edinmeye başladı, diğer devletler tarafından Çin'in bu tutumu sorumsuzluk ve ihmalkârlıkla suçlandı.

3. Dünya Sağlık Örgütünü'nün (DSÖ) Covid-19 Kapsamında Uluslararası Sağlık Düzenlemelerinin Değerlendirilmesi

İlk olarak 1969 yılında kabul edilen 2005 yılında tekrar düzenlenen ve güncellenen Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Uluslararası Sağlık Düzenlemeleri Çin de dâhil olmak üzere 196 ülkenin taraf olduğu uluslararası bir sözleşmedir. (WHO International Health Regulations, 2005) Bir önceki bölümde bahsettiğimiz üzere Uluslararası Sağlık Düzenlemeleri'nin düzenlenmesi ve güncellenmesinin temel

- Hastalığa sebep olan etmenin insanlara bulaşması ve tehlikeli bir hastalığa yol açması
- Hastalık etmeninin insanlar arasında kolayca ve devamlı olarak yayılması

Bir hastalık veya tıbbi durum sadece yaygın olması ve çok sayıda insanın ölümüne yol açması nedeniyle pandemi olarak nitelendirilemez, aynı zamanda bulaşıcı olması gereklidir. Örneğin kanser, insanlarda çok sayıda ölüme sebep olan bir hastalık olmasına rağmen bulaşıcı olmadığı için pandemi olarak adlandırılmamaktadır (Bazı kanser türlerinin bulaşıcı etmenler tarafından ortaya çıkabildiği unutulmamalıdır).

5 SARS: Şiddetli akut solunum yolu sendromu (İngilizce: severe acute respiratory syndrome, kısaca SARS-CoV), insanları etkileyen, şiddetli akut solunum yolu sendromu koronavirüsünün (SARS-CoV) neden olduğu solunum yolu sendromudur.

sebeplerinden birisi Çin'in 2002 yılında SARS krizinin yönetilmesi konusunda dünyayı endişelendirecek şekilde yetersiz kalmasıdır. Uluslararası Sağlık Düzenlemeleri (USD) incelendiğinde COVID-19 virüsünün USD kapsamında değerlendirildiğini görmekteyiz.

USD' ye taraf devletlerin yükümlülüklerinden biri, kamu sağlığını etkileyen ve uluslararası alanda etkili olabilecek acil durumların tespiti için gerekli araştırmaların hızlı bir şekilde yapılması ve yeterli bilgilerin toplanmasıdır. Taraf devletlerin, USD' nin Ek-2'sinde gösterilen şablonu izleyecek şekilde kendi ülkesindeki bu tip acil durumları değerlendirmesi ve gerekli değerlendirmeyi yahut söz konusu durumlara yönelik alınan tedbirleri ve izlenen yöntemi takiben 24 saat içerisinde, en etkili iletişim kanallarını kullanarak DSÖ'ye bildirimde bulunması gerekmektedir. (WHO International Health Regulations, 2005)

Bir bildirim takiben, diğer Taraf Devlet, mümkün olduğu hallerde, bildirimde bulunulan olayla ilgili olarak elde edilen halk sağlığı bilgilerini, zamanında, doğru ve yeterince ayrıntılı biçimde DSÖ'ye iletmeyi sürdürecektir ve gerekli hallerde, karşılaşılan zorluklar ve uluslararası önemi haiz potansiyel halk sağlığı acil durumuna yanıt vermek için duyulan destek ihtiyacı hakkında bilgilendirme yapacaktır. Gerektiğinde ve mümkün olduğu müddetçe taraf devletlerle işbirliği içerisinde bulunacaktır. (WHO International Health Regulations, 2005)

Uluslararası Sağlık Düzenlemelerinin konuyla ilgili düzenlediği kuralları;

Madde 6 Bildirim:

1. Her Taraf Devlet, Ek-2'de belirtilen karar aracını kullanarak kendi ülkesi dahilinde meydana gelen olayları değerlendirecektir. Her Taraf Devlet, karar aracı uyarınca kendi ülkesi içindeki uluslararası önemi haiz halk sağlığı acil durumuna yol açabilecek tüm olayları ve aynı zamanda bu olaylara yanıt olarak uygulanan herhangi bir sağlık önlemini, Ulusal UST Odak Noktası aracılığıyla ve halk sağlığı bilgilerinin değerlendirildiği 24 saat içinde, mümkün olan en etkin haberleşme araçları ile DSÖ'ne bildirecektir. DSÖ tarafından alınan bildirim, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun (UAEK)⁶ yetki alanına giren bir konuyu içeriyor ise, DSÖ derhal UAEK'na bildirimde bulunacaktır.

6 UAEK: Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu veya Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren bağımsız, uluslararası bilim ve teknoloji temelli bir organizasyon olup 29 Temmuz 1957 yılında kurulmuştur.

2. Bir bildirim takiben, bir Taraf Devlet, mümkün olduğu hallerde, vaka tanımları, laboratuvar sonuçları, riskin kaynağı ve tipi, vaka ve ölümlerin sayısı, hastalığın yayılmasını etkileyen koşullar ve uygulanan sağlık önlemleri dahil olmak üzere, bildirimde bulunulan olayla ilgili olarak elde edilen halk sağlığı bilgilerini, zamanında, doğru ve yeterince ayrıntılı biçimde DSÖ'ye iletmeyi sürdürecektir ve gerekli hallerde, karşılaşılan zorluklar ve uluslararası önemi haiz potansiyel halk sağlığı acil durumuna yanıt vermek için duyulan destek ihtiyacı hakkında rapor verecektir.

Madde 7 Beklenmedik veya Alışılmadık Halk Sağlığı Olaylarında Bilgi Paylaşımı

Bir taraf Devlet, kendi ülkesinde, kökeni veya kaynağı ne olursa olsun uluslararası önemi haiz halk sağlığı acil durumu oluşturabilecek nitelikte beklenmedik veya alışılmadık bir halk sağlığı olayına dair kanıta sahip ise, DSÖ'ye ilgili tüm halk sağlığı bilgilerini temin edecektir. Böyle bir durumda, 6. Madde hükümleri tam olarak uygulanacaktır. (WHO International Health Regulations, 2005)

USD Madde 6'da atıfta bulunulan ve taraf devletlerin karar aracı olarak kullanması gerektiğini ifade ettiği EK-2 belgesini incelediğimiz takdirde Çin'in yapması gerekenlerin neler olduğunu detaylı bir şekilde görmekteyiz. Konunun daha anlaşılır ve somut olması için EK-2 şablonunu onuncu sayfada detaylı olarak inceleyebilirsiniz.

Çin merkezli COVID-19 salgını ile ilgili olarak Çin Halk Cumhuriyeti tarafından DSÖ'ye ilk resmi bildirim, 31 Aralık 2019 tarihinde ancak yapılmıştır. Bu bildirimde Çin hükümetinin korona virüsün insandan insana geçtiğine dair delilin bulunmadığı yönündeki beyanı nedeniyle, DSÖ tarafından pandemi ilan edilmemiştir. Ancak Çin ve başka devlet hükümetlerinin söz konusu virüsün insandan insana bulaştığı yönündeki ısrarlı bildirimleri üzerine, DSÖ tarafından, 30 Ocak 2020 tarihinde pandemi ilan edilmiştir. (Turkish Academy of Sciences, 2020)

Buna bağlı olarak Çin'in, COVID-19 virüsünün ortaya çıkma ve yayılma sürecinde izlediği yanlış politikalar neticesinde yukarıda gösterilen hükümleri ihlal ettiği ve yerine getirmesi gereken yükümlülükleri ihmalde bulunduğu gözlemlenmektedir.

Çin DSÖ'nün kendi ülkelerindeki ofisine ilk bildirim ne yazık ki vaka sayıları ciddi bir artış gösterdiği 31 Aralık tarihinde ancak yapılmıştır. 31 Aralık 2019 tarihine kadar salgının ciddi bir boyuta ulaştığı kamuoyunca

bilinmesine rağmen Çin yönetimi bildirim USD hükümlerine aykırı olarak ivedi bir şekilde maalesef DSÖ'ye bildirmemiştir. (World Health Organization, 2020)

Çin yönetimi aynı zamanda Kasım 2019'da Çinli doktorların uyarılarını dikkate almadı. (Davidson, 2020) Dahası Ocak 2020 tarihinde DSÖ'nün epidemik inceleme desteği teklifini reddederek birçok yükümlüğünü yerine getirmediği görülmektedir. (McNeil & Kanno-Youngs, 2020) Bu nedenle Çin'in USD maddelerinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediğini dile getirmek yerinde ve doğru bir tespit olacaktır.

Çin'in USD'nin özel hükümleri dışında uluslararası hukuk açısından sorumluluğunu doğurabilecek bir başka uluslararası hukuk normu da uluslararası teamül hukukundan doğan devletlerin özen yükümlülüğüdür (due diligence). Çin'in USD'nin 6. 7. ve 12. maddelerini açıkça ihlal ettiği ve antlaşmadan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediğini sebepleriyle birlikte açıkladık. Bununla birlikte, devletlerin özen yükümlülüğü ilkesi gereğince söz konusu durumları mümkünse önceden engellemesi, yoksa durdurması veya en azından ortaya çıkan zararı gidermesi gerekmektedir. (Baran, 2020)

USD normlarıyla birlikte, 2001 tarihli Devletlerin Uluslararası Sorumluluğuna ilişkin Taslak, uluslararası antlaşmaların ya da uluslararası teamüle aykırı hareketlerden devletlerin sorumluluğunda olacağını belirtmiştir. Yine devletlerin haksız fiilden sorumluluğunu düzenleyen 2001 tarihli Uluslararası Haksız Bir Fiilden Ötürü Devletin Sorumluluğu (HFDS) belgesi;

Madde 1. "Bir Devletin milletlerarası nitelikteki her haksız fiili, o Devletin sorumluluğunu doğurur"

Madde 2. "Devletin fiili, milletlerarası yükümlülük uyarınca kendisinden istenen fiile uygun olmadığında, söz konusu Devlet tarafından, yükümlülüğün kaynağı ya da niteliği ne olursa olsun, bir milletlerarası yükümlülüğün ihlâline neden olunmuştur"

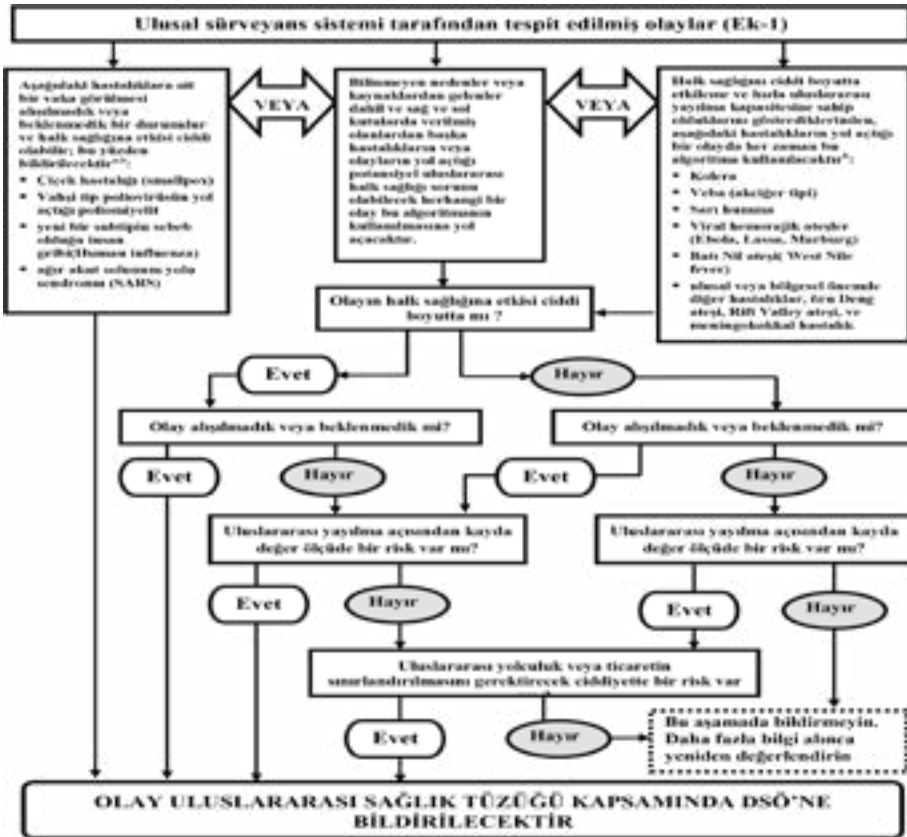
Düzenlemeler devletlerin açıkça haksız fiilden ve uluslararası yükümlülüklere uymamasından sorumlu olduğunu belirtmektedir. Buraya kadar görmüş olduk ki Çin hem uluslararası sözleşmelerden hem de uluslararası teamül hukukundan kaynaklanan sebeplerden ihmalleri ve sorumsuzlukları neticesinde diğer devletlere karşı sorumlu tutulabilir.

Çin'e karşı DSÖ'ye gerekli bildirimleri zamanında yapmamak ve eksik bilgi vermek nedeniyle uluslararası alanda yapılan eleştirilerle birlikte DSÖ'ye de söz konusu karar alma sürecinde geciktiği gerekçesiyle devletler tarafından ciddi eleştiriler ileilmektedir.

Bu eleştiriler üzerine, DSÖ'nün karar organı olan "Dünya Sağlık Asambles" nin 19 Mayıs 2020 tarihli 73. toplantısında alınan karar üzerine yapılacak araştırma ve inceleme sonucunda bir rapor düzenlenecektir, gerek söz konusu örgütün işlevselliği gerek COVID-19 salgını dolayısıyla uluslararası hukuk sorumluluğu tartışmaları bağlamında bu rapor da büyük önem taşımaktadır. (Turkish Academy of Sciences, 2020)

Şekil 1.

Uluslararası Önemli Halk Sağlığı Aciliyeti Oluşturabilecek olayların Değerlendirilmesi ve Bildirimi İçin Karar Aracı



4. Çin'in Sorumsuzluğu Karşısında Savunabileceği Argümanlar

On dokuzuncu yüzyıla kadar uzanan bulaşıcı hastalıkların uluslararası yayılımını ele alan hiçbir antlaşmanın, antlaşma kurallarının ihlali ile ilişkili diğer ülkelerde hasar tazminatı ödenmesini gerektiren kuralları yoktur. Önde gelen çağdaş antlaşma olan USD(2005) bu konuda herhangi bir hüküm içermemektedir. Bu durum olağandışı değildir çünkü çoğu antlaşma, kurallarının ihlalinin, ihlalin neden olduğu zararlardan olumsuz etkilenen taraf devletleri tazmin etme yükümlülüğü yaratıp yaratmadığını ele almaz.

Çin'in ihmalleri sebebiyle her ne kadar sorumlu tutulabileceği düşünülse de devlet sorumluluğu ilkeleri çerçevesinde Çin aleyhinde bir iddia peşinde koşmak da bu kuralların nedensellik unsuru sebebiyle güçlük çekecektir. Nedensellik bağı ya da illiyet bağı, hukuki sonuç ile sonucu ortaya çıkaran olguların arasındaki bağı belirten sorumluluk hukukunun temel prensibidir. Kısaca da ortaya çıkan zarar ile failin davranışı (fiil) arasındaki bağlantı olarak tanımlanabilir. Maddi hukukta da ceza hukukunda da, sorumlu tutulabilmek için uygun illiyet bağının varlığı aranır. Böyle bir bağ kurulamıyorsa sorumluluk oluşmaz. Uluslararası Hukuk Komisyonu, nedensellik gerekliliğinin, kasıtlı olarak yanlış bir fiilden kaynaklanan her türlü sonuçtan ziyade, yanlış fiilden yararlanabileceği ve bu fiilden atıfta bulunulabileceğine odaklandığını açıklamıştır. Bu nedenle, Çin'in bu ilkeler kapsamında sahip olduğu tazminat ne olursa olsun, salgından kaynaklanan trilyonlarca dolarlık zararı kapsamamaktadır. Dahası, COVID-19 ile mücadele eden birçok ülke, Çin'in USD kapsamındaki salgını bildirdikten sonra patojenin sınırı aşan yayılmasına hazırlanmak için yeterli zamana sahipti. Devlet sorumluluğu ilkeleri uyarınca, diğer hükümetlerin COVID-19'a verdikleri tepkileri körüklediği için Çin'in gecikmeli raporlamaya atfedilebilecek zararı ve neyin zarar gördüğünü ayırmak zor olacaktır. Bu tür nedensellik sorunları, devletlerin tarihsel olarak neden bulaşıcı hastalıklara ilişkin antlaşma ihlallerine bağlı hasarlar için tazminat almadığını açıklamaya da yardımcı olur. (Fidler, 2020)

Her devletin gerekli ve yeterli önlemleri zamanında alamayacağı bir salgınla karşılaşma riski daima bulunduğu ve diğer devletlerin de bunu göz önünde bulundurduğu düşünülürse Çin'i virüsün yayılımı için sorumlu tutmaları ve bundan dolayı suçlama ihtimalleri zayıftır. Nitekim Çin bildirim yükümlülüğünü yerine getirdikten sonra dahi birçok devlet

gerekli tedbirleri zamanında almamış ve bu da salgının yayılma hızını arttırmıştır. Aynı zamanda İtalya, İspanya gibi virüsün hızlı bir şekilde yayıldığı diğer ülkeleri de sorumlu tutabilme imkânı oluşturmaktadır.

5. Çin'e Nasıl Yaptırım Uygulanabilir?

COVID-19 salgını sebebiyle neredeyse bütün devletler almış oldukları tedbirler neticesinde ciddi maddi harcamalar yapmıştır ve yapmaya devam etmektedir. Devletler tarafından COVID-19 salgını ile mücadele için yapılan bu harcamalar kapsamında, virüsün ilk görüldüğü ve yayılarak salgına dönüştüğü yer olan Çin'den bu harcamaların tazminat olarak talep edilip edilemeyeceği uluslararası kamuoyu tarafından tartışılmaktadır. (Altoprak, 2020)

Bazı uluslararası hukuk uzmanları gerekli delillerin sağlandığı takdirde konunun BM ve Uluslararası Adalet Divanı'na (UAD)⁷ götürülebileceğini savunurken bazıları ise delile gerek olmadan, DSÖ Anayasasının 75. Maddesine⁸ dayanarak, anayasanın yorumlanması ve uygulanmasında oluşacak herhangi bir anlaşmazlıkta karşılık müzakere ve çözüme kavuşmak için konunun Uluslararası Adalet Divanına sevk edilebileceğini belirtiyor. Böylelikle UAD'nin hakem olarak bu konuyu soruşturabileceği ifade ediliyor. (Aawsat, 2020)

Çin'in USD hükümleri başta olmak üzere uluslararası hukuktan kaynaklanan birçok yükümlülüğünü yerine getirmediğinden COVID-19 nedeniyle maddi harcamalar yapan devletler Çin'den zararlarının tazminini talep edebilecektir.

Tazminat talebinin yukarıda belirttiğimiz gibi UAD aracılığıyla yapılması halinde, BM'ye üye olan her ülke verilecek karara uyacaklarını antlaşma gereğince taahhüt etmişlerdir. Bundan dolayı UAD tarafından alınan kararlar, taraf devletler için bağlayıcı niteliktedir; ancak UAD'nin alınan kararları doğrudan icra yetkisi mevcut değildir. Bu aşamada devreye

7 Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler' in başlıca yargı organıdır. Uluslararası Adalet Divanı'nın merkezi Hollanda'nın Lahey kentindedir. Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nden seçilen 15 yargıçtan oluşur.

8 DSÖ Anayasası Madde 75 - Müzakere yoluyla veya Asamble tarafından halledilmemiş olan ve işbu Anayasa'nın uygulanması veya açıklanması ile ilgili herhangi bir soru veya tartışma, ilgili taraflar başka bir anlaşma yolu bulamadıkları takdirde, Mahkeme Hükümlerine göre Uluslararası Adalet Divanı'na sevk edilir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)⁹ girmektedir. BMGK, tarafları UAD tarafından alınan kararları yerine getirmeye zorlayabilmektedir; ancak bu aşamada birtakım problemler mevcuttur. İlk olarak BMGK'nın 5 daimi üyesinin her birinin BMGK tarafından verilen kararları veto etme hakkı bulunmaktadır. Çin bu 5 daimi ülkeden biridir. Bu nedenle BMGK tarafından UAD'nin vermiş olduğu kararın icrasına dair verilecek karar Çin hükümetince veto edilerek engellenebilecektir. İkinci olarak BMGK her zaman bu süreçte yer almamaya karar verebilir ve bunun aksine zorlayacak herhangi bir hukuki prosedür bulunmamaktadır. Dolayısıyla BMGK takdiri olarak UAD tarafından verilen kararların icrasına yönelik aşamada yer almamayı seçebilmektedir. (Altoprak, 2020)

Çin mutlak veto yetkisine sahip olduğundan ve icra yetkisinin BMGK'nın elinde bulunması sebebiyle COVID-19 zararlarının tazmini için UAD'ye taşınacak bir uyuşmazlık neticesinde güçlü olan taraf olmaktadır.

Uyuşmazlığın çözümü için diğer bir yargı yolu ise USD Madde 56 kapsamında düzenlenen tahkim yargılamasıdır. Maddenin ilgili kısmında belirtildiği gibi; *“Bir Taraf Devlet, taraf olduğu bu Tüzüğün yorumu ve uygulanması ile ilgili olarak çözümlenmemiş tüm ihtilaflar ya da aynı yükümlülüğü kabul eden diğer bir Taraf Devlet ile ilişkili özel bir ihtilaf için zorunlu hakemliği kabul ettiğini Genel Direktör'e yazılı olarak herhangi bir an beyan edebilir. Hakemlik, hakemliğin talep edildiği an uygulanabilir olan İki Devlet Arasında Hakemliğe Konu İhtilafların İhtiyari Hakemlik Kuralları Kalıcı Mahkemesi uyarınca yapılacaktır. Zorunlu hakemliği kabul eden taraflar hakemlik kararını bağlayıcı ve nihai olarak kabul edeceklerdir. Genel Direktör, uygun olduğu üzere, Sağlık Asamblesi'ne, bu gibi faaliyeti bildirecektir.”*

Sonuç itibariyle, UAD yargılamalarının sonuçsuz kalabileceği anlaşılırken tahkim yargılaması yoluyla devletler zararlarının tazminini karşılayabilir ve yargılamanın getirdiği sonuçlardan yararlanabilir.

Kaynakça

AAWSAT. (2020, Nisan 21). Erişim tarihi: 10.06.2020, <https://>

9 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Birleşmiş Milletler'in, üye ülkeler arasında da güvenlik ve barışı korumakla yükümlü, en güçlü organı. Birleşmiş Milletler'in diğer organları sadece tavsiye kararı alabilirken, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararları, tüm üye ülkeler açısından bağlayıcılık taşımaktadır. Bu bağlayıcılık, üye ülkelerin tamamına yakını tarafından imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nde açık bir şekilde belirtilmiştir.

turkish.aawsat.com//home/article/2245316/d%c3%bcnya-kamuoyu-tart%c4%b1%c5%9f%c4%b1yor-salg%c4%b1ndan-%c3%a7in-sorumlu-tutulup-tazminata-mahkum

ALJAZEERA. (2020, Mart 23). Erişim tarihi: 26.06.2020, <https://www.aljazeera.com/programmes/newsfeed/2020/03/trump-defends-calling-coronavirus-chinese-virus-200323102618665.html>

ALJAZEERA.COM. (2020, Mart 23). Erişim tarihi: 19.05.2020, <https://www.aljazeera.com/programmes/newsfeed/2020/03/trump-defends-calling-coronavirus-chinese-virus-200323102618665.html>

ALTOPRAK, A. İ. (2020, Nisan 9). *Hukuki Haber*. Erişim tarihi: 6.05.2020, <https://www.hukukihaber.net/makale/covid-19-salgini-kapsaminda-cin-halk-cumhuriyeti-nin-devletlere-h435972.html>

BARAN, D. (2020, Nisan 4). *Global Political Trends (GPoT) Center*. Erişim tarihi: 25.05.2020, <http://www.gpotcenter.org/sites/default/files/opinion/Covid-19%20Salgini%20ve%20Cin'in%20Uluslararası%20Hukuk%20Acısından%20Sorumluluğu.pdf>

BBC. (2020, Şubat 7). Erişim tarihi: 10.05.2020, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-51403795>

DAVIDSON, H. (2020, Mart 13). *The Guardian*. Erişim tarihi: 10.06.2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/13/first-covid-19-case-happened-in-november-china-government-records-show-report>

FIDLER, D. (2020, Mart 27). *Just Security*. Erişim tarihi: 21.06.2020, <https://www.justsecurity.org/69394/covid-19-and-international-law-must-china-compensate-countries-for-the-damage-international-health-regulations/>

HEGARTY, S. (2020, Şubat 7). *BBC*. Erişim tarihi: 17.05.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51370050>

HUANG, Y. (2004). *NCBI*. Erişim tarihi: 13.05.2020, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK92479/>

MCNEİL, J. D., KANNO-YOUNGS, Z. (2020, Şubat 7). *New York Times*. Erişim tarihi: 10.05.2020, <https://www.nytimes.com/2020/02/07/health/cdc-coronavirus-china.html>

MILLER, P. D. (2020, 03 25). *Foreign Policy*. Erişim tarihi: 17.05.2020, <https://foreignpolicy.com/2020/03/25/blame-china-and-xi-jinping-for-coronavirus-pandemic/>

PLETKA, D. (2020, 03 13). *The Dispatch*. Erişim tarihi: 18.05.2020, <https://thedispatch.com/p/how-dictatorships-make-pandemics>

SHIH, G., RAUHALA, E., & SUN, L. H. (2020, Şubat 1). *Washington Post*. Erişim tarihi: 13.05.2020, <https://www.washingtonpost.com/world/2020/02/01/early-missteps-state-secrecy-china-likely-allowed-coronavirus-spread-farther-faster/>

TURKISH ACADEMY OF SCIENCES. (2020). Erişim tarihi: 15.08.2020, *TÜBA COVID-19 KÜRESEL SALGINI: Hukuki Değişim ve Etkileşimler Raporu*. Ankara: TÜBA.

WHO INTERNATIONAL HEALTH REGULATIONS. (2005). Erişim tarihi: 8.05.2020, <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/246107/9789241580496-eng.f;jsessionid=6AB560DBA09A03A9C5DE637174991277?sequence=1>

WORLD HEALTH ORGANIZATION. (2020, Ocak 12). Erişim tarihi: 7.05.2020, <https://www.who.int/csr/don/12-january-2020-novel-coronavirus-china/en/> ad.

